

БАЛКАНСКЕ СИНТЕЗЕ

ЧАСОПИС ЗА ДРУШТВЕНА ПИТАЊА, КУЛТУРУ
И РЕГИОНАЛНИ РАЗВОЈ

БАЛКАНСКЕ СИНТЕЗЕ
ЧАСОПИС ЗА ДРУШТВЕНА ПИТАЊА, КУЛТУРУ
И РЕГИОНАЛНИ РАЗВОЈ

УДК 3+94

ISSN 2406 - 1190

БАЛКАНСКЕ СИНТЕЗЕ

Часопис за друштвена питања, културу и регионални развој

Година II, број 3

Главни и одговорни уредник
Љубиша Митровић, професор емеритус

Уредници

Ема Миљковић Бојанић (историја и култура)
Милорад Божић (регионални развој и сарадња)
Драган Тодоровић (друштвена питања и социологија)

Секретар редакције
Ивана Божић Миљковић

Редакција

Зоран Арачки, Ненад Благојевић, Вихрен Бузов (Бугарска), Данијела Гавриловић, Зоран Димић, Златко Жоглев (Македонија), Ана Коцић, Александар Лучинеску (Румунија), Јордана Марковић, Божо Милошевић, Весна Милтојевић, Борис Попиванов (Бугарска), Данијела Поповић, Иван Цветановић, Урош Шуваковић

Савет

Председник: Горан Максимовић

Чланови: Невил С. Арачиге Дон (САД), Јован Базић, Никола Божиловић, Вјекослав Бутиган, Зоран Видојевић, Срђан Вукадиновић (Црна Гора), Владимир Вулетић, Николај Генов (Немачка), Петре Георгиевски (Македонија), Драгољуб Б. Ђорђевић, Драган Жунић, Ђокица Јовановић, Вјеран Катунарић (Хрватска), Јонут Којокару (Румунија), Брацо Ковачевић (Босна и Херцеговина), Мирјана Крстовић, Тодор Куљић, Горан Максимовић (председник Савета), Љубинко Милосављевић, Петар-Емил Митев (Бугарска), Љубиша Митровић, Павел Ољхов (Русија), Думитру Отовеску (Румунија), Миливоје Павловић, Васил Проданов (Бугарска), Александар Растовић, Предраг Симић, Драгана Стјепановић Захаријевић, Дарко Танасковић, Синиша Таталовић (Хрватска), Абидин Темизер (Турска), Сергеј Флере, Хараламбос Цекерис (Грчка), Иван Цвитковић (Босна и Херцеговина), Валентин Шаленко (Русија)

Ниш 2015.

Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

БАЛКАНСКЕ СИНТЕЗЕ

ЧАСОПИС ЗА ДРУШТВЕНА ПИТАЊА, КУЛТУРУ
И РЕГИОНАЛНИ РАЗВОЈ

Година II/3

Ниш 2015.

BALKAN SYNTHESSES

Journal for social issues, culture and regional development

Vol. II, Number 3

Editor-in-Chief

Ljubiša Mitrović, Professor Emeritus

Editors

Ema Miljković Bojanić (history and culture)

Milorad Božić (regional development and cooperation)

Dragan Todorović (social issues and sociology)

Technical Secretary

Ivana Božić Miljković

Editorial Staff

Zoran Aracki, Nenad Blagojević, Vihren Bouzov (Bulgaria), Danijela Gavrilović, Zoran Dimić, Zlatko Žoglev (Makedonija), Ana Kocić, Alexandar Luchinescu (Romania), Jordana Marković, Božo Milošević, Vesna Miltojević, Boris Popivanov (Bulgaria), Danijela Popović, Ivan Cvetanović, Uroš Šuvaković

Council

President: Goran Maksimović

Members: Neville S. Arachchige Don (USA), Jovan Bazić, Nikola Božilović, Vjekoslav Butigan, Zoran Vidojević, Srđan Vukadinović (Montenegro), Vladimir Vuletić, Nikolai Genov (Germany), Petre Georgievski (Macedonia), Dragoljub B. Đorđević, Dragan Žunić, Đokica Jovanović, Vjeran Katunarić (Croatia), Ionut Cojocar (Romania), Braco Kovačević (Bosnia and Herzegovina), Mirjana Kristović, Todor Kuljić, Goran Maksimović (President of Council), Ljubinko Milosavljević, Petar-Emil Mitev (Bulgaria), Ljubiša Mitrović, Pavel Olhov (Russia), Dumitru Otovescu (Romania), Milivoje Pavlović, Vasil Prodanov (Bulgaria), Aleksandar Rastović, Predrag Simić, Dragana Stjepanović Zaharijevski, Darko Tanasković, Siniša Tatalović (Croatia), Abidin Temizer (Turkey), Sergej Flere (Slovenia), Charalambos Tzekeris (Grčka), Ivan Cvitković (Bosnia and Herzegovina), Valentin Shalenko (Russia)

Niš 2015.

University of Niš
Faculty of Philosophy

BALKAN SYNTHESSES

JOURNAL FOR SOCIAL ISSUES, CULTURE
AND REGIONAL DEVELOPMENT

Vol. II, Number 3

Niš 2015.

САДРЖАЈ

ТЕМАТ

Гергана Дянкова София Дерменджиева КУЛТУРА И ЕЗИК – КУЛТУРНИ МОСТОВЕ ИЛИ ЕЗИКОВИ ПРОПАСТИ В ЕПОХАТА НА ТРАНСКУЛТУРАЛИЗМА	11
Vesna Stanković Pejnović NESTAJANJE KULTURE KAO POSLEDNJE UPORIŠTE LJUDSKE SLOBODE	19
Srdjan Vukadinović SLIČNOSTI KONTEKSTA JEZIČKE I IDENTITETSKE PODSTRUKTURE DRUŠTVA	35
Недељко Р. Богдановић КА БАЛКАНСКИМ СИНТЕЗАМА	47
 <i>ПРИКАЗИ</i>	
Јордана Марковић ИСХОДИШТА I	57
Надежда Јовић МАТЕРИЈАЛНА И ДУХОВНА КУЛТУРА СРБА У МУЛТИЕТНИЧКИМ СРЕДИНАМА И/ИЛИ ПЕРИФЕРНИМ ОБЛАСТИМА	61

TEMAT

КУЛТУРА И ЕЗИК – КУЛТУРНИ МОСТОВЕ ИЛИ ЕЗИКОВИ ПРОПАСТИ В ЕПОХАТА НА ТРАНСКУЛТУРАЛИЗМА

Резюме: Транскултурните влияния намират много интензивен прием в културното пространство на заобикалящата ни среда. Ако недооценява сериозните предизвикателства в този процес българското общество рискува своята уникалност. Обединяването с другите може да ни лиши от възможности да бъдем приети като оригинален и желан партньор на европейската културна сцена. И, ако езикът е универсалното средство за създаване на контакти и общуване, то именно изградената родноезикова култура и идентичност носят в себе си онази база от уникални характеристики, която осигурява културни мостове, а не пропасти.

Ключови думи: езикови провокации, словесна изразност, езикова екология, социалната политика.

Като съвременници на съдбовни процеси, белязани от мултикултурно взаимодействие в условия на глобализация, сме изправени пред необходимостта да самоизграждаме у себе си действително съвременна битийна и културна адекватност на промените, които съпътстват нашето ежедневие.

Интензивната модернизация на обществото същевременно сериозно проблематизира и въпроси от геостратегически, социален, икономически, културен и етнически характер. В България те са детерминирани двустранно:

1. От настъпилата радикална смяна в националния модел на обществено развитие;
2. От специфичните моменти в протичащите европейска интеграция и световна глобализация.

Участници сме в епохално-исторически преход на технологични и социално-семантични промени, на смислово-съдържателни трансформации, предизвикани от новото обществено развитие и от прогреса на комуникационни и информационни технологии. Като преминават безвизово нашите граници, те интензивно завладяват все

1 gedyankova@gmail.com

2 sofger11@gmail.com

повече от жизненото ни пространство, но и поставят сериозни видими и невидими културни предизвикателства.

Без да се отрича обективната необходимост в посочения контекст от многообразието в межкултурните взаимодействия, все пак е необходима и съответна последователна социална политика, която е насочена към запазване на националната идентичност и недопускаща тотално асимилиране на етническо и културно равнище.

Европейската интеграция предполага страната ни да заема своето място в Европа и, за да бъде съответно равнопоставена, това действително изисква гъвкавост и отвореност към чуждо влияние, което благоприятства естественото изграждане на пълноценна европейска идентичност.

От друга страна, във връзка със запазване на българското самосъзнание, родният език е този, чрез който се идентифицираме.

Според лаконичното твърдение на Ф. Макс Мюлер, „нашата душа се обективира главно посредством езика“. В качеството си на детерминанта за съзнателна човешка дейност, словото създава възможност както за усвояване, възпроизвеждане или преобразуване на културата от страна на отделния индивид, така и за съхраняване на културните ценности, чието субективизиране се осъществява в процесите на междуличностното взаимодействие.

Езикът е индикатор за културна идентичност, залог за обществен суверенитет.

Многобройни са примерите в световната история за това, че необмислена вреда, нанесена на езика, е фатална за единството на битието и засяга в дълбочина обществената връзка на националното самоопределяне, т.е. погубването /или изгубването/ на езика убива нацията. Защото “език и битие еволюират заедно и в тях отекват едновременно събитията на общата им история” (Adernold, 2015: 326).

Тези разсъждения потвърждават мнението, че колкото по-дълбоки в древността са корените на един език, толкова по-богато е националното духовно наследство.

Отношенията между езиковото развитие и обществено-историческия процес са от особено важно значение. Ако всяка културно-историческа ситуация се обслужва от определен тип езикови системи, то в този аспект езикът е съставна част от всеки етап на историческия процес. Неговата репрезентативна форма е следствие от определена културна политика и обратното – тя представя и характеризира езиковата ситуация.

Това достатъчно ясно мотивира търсенето и определянето на диалектиката в отношението “култура - език”.

Научната интерпретация на посочената диада неотменно присъства в аналитичните концепции на всички световни авторитети както в областта на културознанието, така и в тази на езикознанието.

Според Ернст Касирер “езикът е една от най-простите консервиращи сили на човешката култура” (Касирер, 1996, 372).

Михаил М. Бахтин определя културата като “съхранени в колективната памет слова, спрямо които всеки трябва да ситуира себе си” (Бахтин, 1979: 250).

Като разглежда културата като семиотичен феномен, Борис Успенски я презумпира като език или система от езици.

Представителят на структурализма Ролан Барт насочва вниманието си към езиковото многообразие в националната култура и в сравнително високата степен на образование той открива основания за културното единство на обществото (Барт, 1995).

Немският езиковед Вилхелм фон Хумболт подчертава: “Езикът е в известен смисъл външна проява на духа на народите: езикът на народа е неговият дух и духът на народа е неговият език – трудно можем да си представим нещо по-тъждествено” (Бояджиев, 1995: 191).

Представителят на френската социологическа лингвистична школа Антоан Мейе определя езика като социален факт, като социална институция: “Никое социално явление не е по-универсално, нито по-съществено от езика - подчертава той, - никоя проява на човешкия разум не предава по-пълно, нито по по-изтънчен и по-разнообразен начин цялата му дейност” (Бояджиев, 1995: 213).

В своята монография “Езикът и човекът” Емил Бенвенист определя, че “най-съществената черта на езика – това, че е изграден от знаци, би могла да бъде обща за всички социални явления, които изграждат културата” (Бенвенист, 1993: 55).

Основоположникът на динамичния структурализъм в съвременното езикознание Еухенио Косериу достига до следния извод: “Езикът, освен че създава и отразява неезиковата култура, той самият е култура” (Бояджиев, 2003: 120).

От позициите на социолингвистиката, според Михаил Виденов, “езикът на един народ е част от духовната му култура” (Виденов, 1995: 14).

В изброените становища, доминира мнението, че езикът е един от аспектите на културата. То проектира отношението “език – култура” като част към цяло.

В съгласие с валидността на тази постановка и въз основа на приведените мнения, е възможно да бъде разгърнато съдържанието на кохеренцията “култура и език”.

В контекста на приоритетната за конкретната разработка научно-теоретична гледна точка, значимост придобива обосноваването на твърдението за диалектическо единство в съществуването и развитието на културата и езика.

Основанията за това твърдение се откриват в следните общи характеристики в проявленията на културата и езика:

- класифицират се като социални явления – историческа предпоставка за тяхното съществуване е появата на човека;
- явяват се изходен критерий в антропогенезиса – съпътстват процесите на филогенезис и онтогенезис;
- определят се като надбиологични явления – индивидуалната им трансформация е процес на придобиване, възпитаване и усъвършенстване;
- познаваеми са и са познание – обслужват комуникативната сфера;
- имат динамична природа;

- проявяват се като семиотични системи – детерминират хуманитарното знание;
- притежават общ “исторически субект” – човека с неговата творческа, целенасочена свободна дейност;
- обществено-обусловени са – предикат за национална идентичност;
- научно-теоретичният им анализ се базира на общи методологически проучвания.

Очевидно тук става дума не за отъждествяване на разглежданите явления – култура и език, а за тяхната перманентна взаимозависимост и релевантност.

В този смисъл противоречията, които съпътстват словесната изява като говорно-опосредствана комуникация в епохата на транскултурализма се очертават предимно като следствия на езикова надпревара и конкуренция, които и в световен, и в национален аспект резултират в сериозни лингвистични проблеми. Те намират израз в предизвикателствата на макар и условно дефинираните, но безусловно актуалните днес лингво-политика и лингво-екология.

По посока на глобалните проучвания в световен аспект интерес представляват съвременните теоретически концепции в областта на общественото езикознание, които категоризират съществуващите в света езици в следните две направления (по Жан-Луи Калве):

- класификация на езиците като хиперцентрални, суперцентрални, централни и периферни според исторически наложилите се езиков ландшафт и числеността на хората, които ги говорят;
- класификация на езиците като международни, държавни (официални, национални) или местни, малцинствени, етнически и други, според статуса на езиковата практика.

Съвременните езици се отличават със свое национално своеобразие и съхраняването самобитността на всеки един от тях е естествена закономерност. Независимо от това, все по-задълбочаваща се е тенденцията, белязана като лингвоцид, застрашаващ езиковото многообразие, върху чиято основа се проявяват както междукултурният диалог, така и характеристиките на транскултурализма.

От друга страна, с развитието на информационното общество се налага и нова комуникативна ситуация, в която непрекъснато се изострят допълнителни лингвистично конфликти – между съществуващите естествени и породените изкуствени езици.

Посочените лингвистични конфликти произтичат от стремежа към легитимация или дискриминация на различните езикови идентичности.

Масовото навлизане на електронните медии поражда и утвърждава множества изкуствени езици, които освен позитивните си за модерното общество качества относно обем и размяна на информация, познания, интереси, придобиват и тревожни превъплъщения като проблематизират един от основните въпроси на нашето съвремие – въпросът за Другия. Налице е парадоксална тенденция, изразена в

неимоверното нарастване и разгръщане на средствата за информация и комуникация, съпътстваща се от задълбочаваща се „антикомуникация“.

Посочените дотук предизвикателства, пред които са изправени езиците в новата за света комуникативна ситуация закономерно намират проективен модел на отражение и в съвременното състояние на българската езикова практика.

Обособяването на българския книжовен език като представителен, нормативен и кодифициран за цялата нация, представлява синтез на езиковото богатство на нашия народ. Съвременните изследвания в областта на българското езикознание и производните му научни направления констатираат, че взаимодействията в триадата „общество – книжовен език – езикова култура“ се съпровождат и от конфликтност и антагонизъм. Противоречията между книжовната нормативност и говорната практика са колкото тревожни, толкова и разбираеми, тъй като именно тяхното наличие мотивира научно-теоретичното и практически приложното въздействие на говорната култура в проучването, коригирането и направляването на социалната употреба на езика.

В условията на утвърждаващи се транскултурни влияния при междуличностното общуване особено значима роля се отнежда на говорната изява на личността, в която намира отражение амбивалентността в равнищата на нейната персоналистична идентификация. Словото насища полето на съвместното съществуване „заедно с Другия“ и в този смисъл се превръща в мост за културен обмен.

В този културен обмен, освен че се диалогизира съвместното съществуване с другите, словото същевременно и индивидуализира всеки от партньорите в този процес.

Върху тази основа говорната култура се разглежда като качествена характеристика на личността, изразена в съвкупността от говорно-комуникативни умения, които съответстват на интелектуалния статус на личността, презентират нейната културна идентичност и стилова адаптивност в условията на социалната комуникация. По този начин говорната култура придобива особено важно значение за процесите на комуникация и социализация в съвременното общество, за общата култура на отделната личност, а оттам – и за националната ни култура.

Пряко отнесен към дискутираната тема, проблематичен характер придобива фактът, че сама по себе си говорната култура се *проявява* в горепосочените периметри, тъй като нейните деформации засягат сериозно социалните отношения в микро- и макросредата.

Доказателствата за незадоволителното състояние на говорната изява, съпътстващо нашето съвремие, откриваме:

- в широкото разпространение на изговорни недостатъци;
- в обеднялата и сведена до безизрастност мелодика, характерна за българската интонация;
- в прекомерните предпочитания към небългарска лексика, оцеляваща родното ни словно богатство;
- в преобладаващата неуместна употреба на диалектизми, жаргонизми, варваризми, вулгаризми, паразитизми и др. под.;

- в ограничения синонимен речников фонд и т.н.

Към изречените негативи следва да добавим и крайния резултат, до който води присъствието им в нашето речево поведение, а именно – *и безпомощността при осъществяване на пълноценни социални контакти.*

Тези тревожни прояви в говорната действителност естествено насочват вниманието към проучване на техния генезис:

- от една страна – социално зададен в непосредствената семейна среда;

- а от друга – специално организиран в образователната практика на българското училище.

Подобно проучване се обуславя от факта, че социалните условия, в които живеем, са диалектически определени и в този смисъл са динамични в своето съществуване. Те поставят отпечатък върху факторите, които влияят за развитието на личността, респективно и върху тези, които са в основата или съпътстват говорната култура.

Проблемите, които засягат цялостно съвременната говорна атмосфера на нацията са свързани предимно с интеркултурните влияния, насищащи микроклимата и макроклимата на говорната изява в българското общество.

В епохата на транскulturализъм тяхното дефиниране като присъствие с позитивни или негативни последици е особено деликатен, но и поради това кардинално сериозен въпрос, тъй като неговата яснота предопределя съответната социално-политическа стратегия.

Говорната изява на българите през настоящия период с безпрецедентно досега масирано въздействие на два еднакво интензивни и едновременно проявяващи се фактора:

първият – особено тревожна неграмотност и липса на внимание, високостепенност и отговорност към правилната употреба на родния език;

вторият – изключително изобилие на чуждоезикова лексика и изказан стил в речевата емисия.

Съществува взаимна обусловеност между равнището на националната ни култура и индивидуалната говорна култура на всеки български гражданин. Небрежната говорна изява на личността рефлектира върху общата култура на нацията и безразличието към националната езикова култура от страна на отделния индивид е показателно за неговата обща култура.

С навлизането на информационно-комуникационните технологии в семейния бит значително се масовизира ранновъзрастовото възприемане на небългарска лексика. Разпространението на новите технологични възможности с масов достъп изтласква детските читателски интереси и привързаността към детските книгоиздания остава единствено в детските спомени на възрастните. В ежедневието на подрастващите отсъства прекия досег до литературната творба, разчита се изцяло на живия говор или на директните контакти във виртуалната среда. За многобройните видео-материали, за компютърните игри и чат-общуването е характерно крайно оповърхностяване и прилизаване на изказан стил. Тяхната цел е предимно установяване на

контакт заради самия контакт – изгражда се едно подобие в поведението, в личностното реагиране, което само по себе си е инфантилност, тъй като се загубва индивидуалността на комуникиращите. Всичко това резултира в тяхното уеднаквяване като допълнително го подсилва с такова обедняване и елементаризиране на словесната изразност, което води до дефицит на родноезиков лексикален фонд.

Транскултурните влияния днес са трудно контролируем процес, но позитивният им ефект би бил установен с висока степен, ако не се извършва върху лабилната основа на съвременното състояние на говорна култура сред подрастващите.

Същевременно, анализиран на философско равнище, проблемът от подобни предизвикателства в словесната изразност се разширява заради отстояването на духовния естетизъм, в който се припознава българската идентичност: на задълбоченост, на самовглъбеност, на оригиналност.

Действително, сред утвърдените до степен на задължителни изисквания в условията на глобализация, като основни ключови компетентности се изтъкват владеенето на чужд език и компютърни умения. Към тези изисквания (а и посредством тях) се добавят и приоритетите, които в процесите на интеграция предлага познаването на културните белези на другите народи: национални традиции, поведенчески стереотипи, езикова характерност, уникалности в изкуството и др. Но дори само с надмощието на поп-културата над традиционната ритуалистика като присъствие в медийното пространство, рискуваме да се лишим от възможността да запознаем другите с нашите национални културни белези и да бъдем дисквалифицирани в номинациите за равнопоставеност в културната европейска общност.

Тревожността от разгледаните проблеми е предизвикана от факта, че българското общество рискува своята уникалност.

Защото, за да бъдат забелязани българите в европейското културно пространство, вероятно значение има и самобитната българска уникалност. И, ако езикът е универсалното средство за създаване на контакти и общуване, то именно изградената родноезикова култура и идентичност носят в себе си онази база от уникални характеристики, която осигурява културни мостове, а не пропасти.

В този смисъл те предоставят възможности не само да присъствате, но освен това да бъдем забелязани и предпочитани като партньори в културната интеграция. Сам по себе си езикът е комуникативно и обединяващо, тоест – интегративно средство. Както за комуникацията, така и за интеграцията в еднаква степен е валидна максимата, че докато подобните се привличат, защото подобие то установява контакт, то различните се провокират, защото различието предполага задълбочаване и е заредено с перспективност.

ЛИТЕРАТУРА

- Барт, Р. *Разделението на езиците*. С.: НИ, 1995.
- Бахтин, М. *Естетика словесного творчества*. М., 1979.
- Бенвенист, Е. *Езикът и човекът*. С.: НИ, 1993.
- Бояджиев, Ж. „Прощални думи за Еухенио Косериу“. *Съпоставително езикознание / Сопоставительное языкознание / Contrastive linguistics*, 2003.
- Бояджиев, Ж. *Увод в езикознанието*. Пловдив: “Хр. Г. Данов”, 1995.
- Виденов, М. *Езиковата култура на българина*. С.: АНУБИС и СБП, 1995.
- Димитрова, С., ред. *Език и манталитет*. С., 2004.
- Касирер, Е. *Есе за човека*. С.: ИК “Хр. Ботев”, 1996.
- Макариев, П. *Intercultural Communication and Civil Society*. Sofia: Plamen Makariev ed., 2000
- Минков, М. *Защо сме различни*. С., 2008.
- Пачев, А. *Езиковите общности в условията на глобализация*. С., 2007
- Рот, Ю., Рот, К. *Студии по интеркултурна комуникация*. С., 2007.
- Тодорова, М. *България, Балканите, светът – идеи, процеси, събития*. С., 2008.
- Чонгарова И. *Интеркултурната комуникация. Аспекти на лингвокултурната теория и практика*. Пловдив, 2002.
- Adernold, E. *Sprecherziehung des schauspielers*. Berlin, 2015.
http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/Ter/_Index.php

Д-р Гергана Дянкова
 Д-р София Дерменджиева

CULTURE AND LANGUAGE - CULTURAL BRIDGES OR LANGUAGE GAP IN THE AGE OF CROSS CULTURAL

Abstract: Cross Cultural influences find very intensive intake in national and cultural surrounding environment. In this process the Bulgarian society risked their uniqueness of underestimating the serious challenges. Uniting with others, can deprive us of the opportunity to be accepted as genuine and trustworthy partner of the European cultural scene.

And if language is a unique tool for networking, then formed a native-language culture and identity, which protects the interests of Europe to us.

Key words: language provocations, speech, expression, linguistic ecology, social policy.

NESTAJANJE KULTURE KAO POSLEDNJE UPORIŠTE LJUDSKE SLOBODE

Rezime: Danas u doba nihilizma i globalizacije, izgubljenog smisla, autonomni potencijal kulture, kao posljednje uporište duha, tj. njegove slobode, nameću posve drugačiju koncepciju čovjeka sa potpuno novim kulturnim „potrebama“. U radu se prikazuje kako globalizacija u svom sjedinjenju i poništenju proizvodi osobe bez pamćenja, bez zavičaja, bez nacionalne pripadnosti, dok se u međuvremenu nameće traženje identiteta unutra EU, kroz izgrađenu mrežu manipulacije. Sloboda u novim uslovima samo je obrazac prava povlaštene manjine i odbrana interesa kapitala. Posledica rekonceptualizacije kulturnog identiteta je de-supstancijalizacija, de-esencijalizacija pojma kulturnog identiteta. Cilj rada je pokazati da samo pojedinci sa svojom samosvjesti i pouzdanjem u svoje samoodređenje moraju biti nužnost prema neslobodi i neizbežnoj logici interesa kapitala, njegove volje za moć, kao pervertiranog nihilizma. Kultura ne samo da je stvaralački princip, već i korektiv svih nesloboda.

Cljučne reči: kultura, sloboda, globalizacija

UVOD

U današnjem društvu nihilizma, izgubljenog smisla i samim tim izgubljenog pojedinca, pojam identiteta, kao kulturnog određenja, doživljava puninu svoje krize jer liberalnom kapitalizmu idealni građanin osoba bez pamćenja, bez zavičaja bez nacionalne pripadnosti. Globalizacija neprimetno vodi ka sjedinjenju i poništenja svih posebnosti jer globalizacija kulture i komunikacija sasvim sigurno mjenjaju suvremena društva. Pojedincu su nametnute predstave i svaki od nas dobiva svoju ulogu koju mora odigrati, svoju masku koju mora nositi u službi prvenstveno kapitala koji postaje jedino merilo važnosti. Pojam kapitala je sakriven iza iluzija izgradnje države, ostvarivanje i dobivanje prava i sloboda, a u lavirintu društveno isprepletanih sila moći pojedinac više nema ni snage ni moći boriti se, jer je sve postalo imaginarno te više i ne postoji. Sloboda je postala obrana prava povlaštene manjine, odbrana kapitalističkog vlasništva i vlasti novca (Bergajev, 2007: 32). Nasuprot tome, kultura je težnja za „biti nešto više“, biti iznad pohlepe i praznine koji „nudi“ kapital, kultura je težnja za „vrediti više“ i biti više čovjek, htjenje za postizanje smisla samog postojanja. Usko povezan sa pojmom kulture je ideja/ideal slobode. Istinska kulture nije moguća bez proce-

¹ vesna.stankovic.pejnovic@gmail.com

Rad je deo projekta br. 179009 koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

sa emancipacije; kao put, ali i sam cilj kulture. Sloboda mora biti osnovna pretpostavka razvoja kulture, ali ne kao unapred zadata paradigma, već kao sredstvo i sam rezultat ili cilj kulturnog razvoja.

Doživljaj sveta i kulturni identitet gotovo neprimjetno se preoblikuju pod uticajem dalekih svetskih zbivanja koja utiču na svakodnevicu lokalnog života i stvaraju kulturu bogatu globalnim informacijama. Pogledi na svet nadilaze skućeni "provincijalni" horizont, formiraju svest o sve većem uticaju vanjskih i dalekih sila na vlastiti život i budućnost. Kulturna sfera ima dvostruko obeležje. Informatičko medijska revolucija i njeni kulturni proizvodi: vesti, dokumentarne serije, sapunice, muzički hitovi i filmovi prelaze geografske granice, svojim kulturnim zračenjem preoblikuju lokalni kulturni prostor. Beskrajno se proširuju lokalni horizonti, vrši homogenizacija ukusa, zabave i hrane, životnih stilova (Moren, 1995). Uporedo sa planetarnom masovnom kulturom, formira se i kosmopolitiska kultura, duh otvorenosti i pripadnosti prema svetu, osjećanje građanina sveta koji nadilazi lokalni milje (Tomlison, 1999).

Ali, identitet građanina sveta ne poništava nacionalno osećanje, on se razgraničava jer se ljudi mogu osjećati istovremeno pripadnicima jedne nacije, regiona i sveta. Razume se, veliki proces "deteritorijalizacije kulture", raskidanja lokalnih kulturnih okvira je neravnomjeran i najčešće obuhvaća mali uzorak stanovništva, imućnije i mobilnije slojeve bogatih društava jer siromašni imaju malo sredstava i vremena za potrošačku, kosmopolitisku kulturu: njihova sudbina je "lokalni kavez." (Baumann, 1998).

TRAŽENJE IDENTITETA UNUTAR EU

Koliko je identitet nacionalni, a koliko nametnut evropski? Unija daje modele koje zemlje kandidati trebaju preslikati ili imitirati. EU nema politiku koja bi bila čvrsto determinirana, a područja „socijalne politike“ ostavljaju dovoljno mesta da zemlje biraju iz niza modela ili ih prilagođavaju vlastitim postojećim rešenjima. Sve zemlje nastoje što više njegovati svoj nacionalni identitet, maksimalno prilagođavajući zakonodavstvo evropskim normama. Je li to ostvarljivo? Srušen je stari društveni i vrednosni sistem, a novi mora biti sagrađen na mjerilima „međunarodne zajednice“ čime polako nestaje domicilni identitet i kultura. U svim zemljama zapadnog Balkana, političke „elite“ su suglasne da ulasku u EU nema alternative, shvaćajući ili ne, da će svaka nova članica EU biti kolonija ili periferija EU. Ipak EU je samo dio jednog kruga globalizacijskog procesa koji teži kontroli globalnog tržišta kao preduvjeta globalne kontrole. Logika savremenog oblikovanja ili globalizacije, uništava svako istinsko stvaranje.

Nacionalni identitet država na periferiji Evrope se bazira na preslikanom konceptu nacije te koja je stalno teži svoj državi na periferiji Habsburške monarhije ili kao sastavnica Otomanskog carstva i područja koja su bila osvajana u pohodima Mlečana. Zbog svega toga sve države zapadnog Balkana, od kojih neke samo što su odmakle od punoljetnosti državne nezavisnosti, u svom identitetu imaju civilizacijsku nesigurnost u odnosu na velike nacije koje čine okosnicu EU. Zemlje istočne i jugoistočne Evrope su zemlje „samo-kolonizirajuće“ kulture, svojevrstne „kolonizacije svesti“

jer kao uvoznice stranih vrijednosti i civilizacijskih modela to čine sa divljenjem, bez kritičkog otpora. Takve zemlje vide sebe kao evropske, ne u potpunosti, ali ne kao *Drugi*. Takvo poimanje je preduvjet za čudnovati identitet i čudnovatu modernizaciju. (Kiossev, 1999:3) Kuss ističe da je posredi suptilnija „gradacija evropejstva“ koja se u procesu evroatlanskih integracija koristi kao vrsta postkolonijalnog mehanizma (Kuus, 2004: 476). Ako je točna teza da sila postoji sama po sebi, ne mareći mnogo za pravdu i istinu, onda se temeljem uvida u burna svetska zbivanja unazad u nekoliko proteklih godina, mora doći do zaključka da su demokratske tradicije čovečanstva, kao i nezavisno, kritičko i otvoreno javno mišljenje ponovo pred izazovom.

S obzirom na pravne temelje, sistem vrednosti, način promišljanja, taj prostor kao entitet i kao identitet se nalazi ispred drugih prostora i identiteta i ima taj kapacitet postojanosti. EU ne završava samo s fizičkim granicama u geofizičkom smislu, već je ona tamo gdje je taj zapadni sistem vrednosti. EU nije virtualna država, nije ni federacija nego oblik labavog saveza gdje prevladavaju nacionalni entiteti i interesi.

Neki od autora EU vide kao srednjevjekovnu evropsku katedralu (Severin, 2006) ili carstvo (Ziolenka, 2008). Kroz koncept carstva i kolonije i „rekonstrukciji mape“ Evrope moguće je zapitati se o drugoj (ne-zapadnoj Europi). Kako „zajednička – ali – različita istorija“ carstva i „zajednički – ali – različit identiteti“ kroz kolonijalnost menjaju današnju kartu Evrope.

Politički identitet građana, bez kog EU ne može delovati, stvara se samo u nadnacionalnom javnom prostoru. Takvo oblikovanje svesti nije moguće stvoriti elitističkim obrazovanjem „odozgo“ i nije se moguće provoditi administrativnim odlukama. EU se danas doživljava kao mehanizam birokratskog upravljanja i restriktivne regulacije, a ne kao garant dobrog života. Krizu identiteta nužno je rešiti nadilaženjem okvira nacionalne države te uspostavljanjem paralelenih mehanizama političke deliberacije. Habermas predlaže da se Evropa veže uz garanciju temeljnih prava i vrednosti kao što su pravo na obrazovanje, socijalnu pravednost, autonomiju i participaciju. Za njega su, evropsko građansko društvo, javnost i zajednička politička kultura, uistinu izgrađene, dovoljne pretpostavke za političko zajedništvo Evrope. Njegovo promišljanje je pokušaj prevladavanja postojeće političke zbilje. On polazi od pretpostavke da je nacionalna država, pa čak i kad je demokratska, došla do granice svoje delotvornosti jer više ne može „politički ukrotiti globalno nesputani kapitalizam“. Može li se u takvom stanju osigurati glavno postignuće suverenih nacionalnih država utemeljeno na prosvetiteljstvu te usmereno ka smanjenju političke vlasti?

EU je različitost političkih zajedništva i lojalnosti, multipliciranih identiteta, ekonomske heterogenosti i nejasnih granica, a država vestfalskog tipa ima jasnu strukturu hijerarhije sa jednim centrom uprave, kulturnom i ekonomskom homogenošću te utvrđenim granicama. Danas, nacionalne elite proklamuju „žrtvovanje“ nacionalnog prostora u ime viših ciljeva „evropske perspektive“ kao privlačan emotivni razlog, kao zalog bolje budućnosti, ali i kao nove vrste ideologije. I sada je racionalno potisnuto iz kolektivne percepcije.

Iluzorno je i za očekivati da se i iz istorije nešto može naučiti, jer se menjaju političke konstelacije moći u svakoj epohi. **Da li smo „osuđeni” na većito ponavljanje istih ciklusa? Da li se sve više nameću osećaji o uzaludnosti rada ili naprosto rezultate pretpostavljate samoj dužnosti valjane intelektualne refleksije?** Svi smo opsjednuti preživljavanjem i trenutnim političkim aranžmanima, u očekivanju bolje budućnosti. Što je ostalo od borbe za suverenitet kada banke, krucijalni sistemi i mediji pripadaju stranim vlasnicima? Što ostaje od ideologije koja je bila predvodnica ratovanja, „napretka“, borbe za slobodu? Kako to da su vrednosti koje su zastupali i u ime kojih su povelili rat i dalje na snazi? Jedini smislen odgovor na to pitanje može doći samo iz horizonta s onu stranu nacije, etničkog identiteta i nacionalne države. Kritičko mišljenje koje teži promjeni postojećeg stanja ne može se stvoriti iz mišljenja samog, iz školske filozofije ili iz intelektualnog pogona unutar postojećih kulturnih institucija. Zadaća kritike je, po Foucaultu, preispitati istinu u odnosu na efekte moći koje ona proizvodi, kao i moć u odnosu na diskurse istine kojima se ona služi.

Čovjekova podčinjenost se utvrđuje i proširuje ne samo posredstvom tehnologije, nego i kao tehnologija, što je i temelj za legitimizaciju političke vlasti i njene ekspanzije na sve sfere kulture. (Marcuze) Napredujuća tehnologija medija, kao sredstvo neobuzdane manipulacije u službi moći, ima za cilj da rehumanizira medije te stvori virtualnu stvarnost.

Ali i takva virtualna zajednica nije u mogućnosti kompenzirati gubitak kolektiviteta i solidarnosti koja su dva fundamentalna oblika društvenog iskustva vezana za proizvodna postrojenja industrijske moderne. Nestala je izvorna snaga simboličkog, a imaginarnim svetom počinju vladati hiperprodukcija slike sa tehničkim, događajnim i medijskim ubrzanjem života. Čovjek moderne postaje odraz permanentne dislociranosti, kako u egzistencijalnom vidu, tako i u smislu svog identiteta. Postao je cinički proizvođač i potrošač - subjekt kulture rasipanja. Čovjek današnjice, tako daleko od nadčovjeka kojeg je Nietzsche tražio u budućnosti, je individua koja je prevazišla svaku potrebu za smislom i potpuno se smestila u obemišljanje u apsurd u kojem hladnokrvno prima svako razaranje.

Sva pitanja morala zavise od nečije kulturne pripadnosti. Naše ideje su samo retko naše i retko tko je u mogućnosti imati neki svoj „personalni moral.“ Naši vrednosni stavovi su deo naše zajednice, našeg društvenog položaja, religijskog opredeljenja, političkih stavova, porodice, interesnih grupa kojima inkliniramo kao i institucija unutar kojih se krećemo. Povezani smo našim idejama i vrednostima ne samo kao pojedinci, već i kao njihovi predstavnici. Ako se plašimo predstojeće globalizacije i namernog sužavanja svesti znači da smo još uvek svesni, da smo živi i da imamo identitet i integritet. Neophodno je da imamo zabludu jer nas održava energija zablude, a dok u nju verujemo ona za nas nije zabluda. U svetu bez iluzija čovek je stranac rečeno Kamijevim rečima.

Obilježje zajedničkog identiteta može biti priznanje razlika. Građanska solidarnost produkt je demokratski ustrojene političke zajednice slobodnih i jednakih, ali se ne može ostvariti samo putem negativnih obaveza univerzalističkog morala pravednosti (odustajanje od napadačkih ratova, povreda ljudskih prava), već kolektivno odabranim prihvaćenim načinom

života kao rezultat stalno prisutnog međusobnog sporazumijevanja. Zato i nije pravilno postavljeno pitanje postoji li evropski identitet, nego mogu li se nacionalne arene otvoriti tako da se izvan nacionalnih granica gradi zajednička volja i promišljanje o evropskim temama?

S obzirom na pravne temelje, sistem vrednosti, način promišljanja, taj prostor kao entitet i kao identitet se nalazi ispred drugih prostora i identiteta i ima taj kapacitet postojanosti. EU ne završava samo s fizičkim granicama u geofizičkom smislu, već je ona tamo gdje je taj zapadni sistem vrednosti. EU nije virtualna država, nije ni federacija nego oblik labavog saveza gdje prevladavaju nacionalni entiteti i interesi.

Nova elita koja izrazito sudjeluje u manipulaciji masa, naglašeno je anacionalna, apstrahirana od bilo kakvog identiteta vezanog za etno-kulturu, tradiciju, istoriju i običaje. (Laš, 1996: 48-50) Nacionalni interes shvataju kao ostvarivanje geopolitičkih pretenzija na neliberalne delove sveta, promičući ljudska prava i slobode. Ova elita se nalazi sa druge strane demokratije, i time je liberalizam „stvorio“ elite koje će voditi masu, negrađane u pravcu izgradnje nihilističkog liberalnog društva, pobunjenu protiv vlastite nacionalne države i kulture. To je elita bankara, građevinskih finansijera i preduzimača, inženjera, konsultanata svih vrsta, sistemskih analitičara, naučnika, doktora, publicista, izdavača, urednika, direktora reklamnih agencija, vodećih ljudi filmske industrije, novinara, televizijskih producenta i redatelja, umetnika, pisaca, profesora. (Laš, 1996: 37)

IZGRAĐENA MREŽA MANIPULACIJE

Vidljiv plan društva kroz medije ističe sreću i zabavu, dok se sa nevidljive strane nalazi kontrola i manipulacija. Celi koncept tržišnog društva je pozornica u kojoj se posetitelji kontrolišu manipulacijom, emotivno, imaginativno. Manipulacija se temelji na tri principa ili modela kojima se ističu da je život veseo, lep i lagodan; da je čovek siguran i da ima samopouzdanje te da je povezan sa drugima, dok se u trećem modelu ističe samoidentitet kojim vrednuje sebe i ima status i ugled. Kako stvarnost nije takva, dolazi se do kontradikcija jer tvorci propagande prepoznaju ta tri modela kao bazična kod ljudi. Ljudi su usamljeni, nisu povezani sa drugima i nesigurni su. Život je težak, bez lepršavosti i razbibriga, te ljudi ne veruju u sebe, a imaju potrebu da imaju ugled i da budu društveno prihvaćeni. Ljudi su uplašeni od samoće, od neimanja statusa i bogatstva i uplašeni su jer su u strahu za egzistenciju. To su veoma dobri temelji za manipulaciju jer tvorci reklama traže ljudske nedostake kao osnovu za reklamu.

Norme stvaraju kulturnu mjeru prikladnosti emocionalnog izražaja, prema kontekstu i ulogama, a emocionalne sankcije koriguju osjećaje u smjeru emocionalnih normi. Posledica emocionalnog upravljanja i glume je otuđenje od sebe i svog identiteta, gubitak pristupa stvarnim emocijama, odvajanje sebstva od uloge koje vodi do nestajanja. To je cena emocionalnog rada za koju se dobiva razmenska vrednost. Emocionalna gluma je resurs koji se prodaje zato što kompanija želi stvoriti pozitivnu iluziju o sebi u cilju povećanja profita. Na taj način tržišni sistem dominira nad čovekom te ulazi u njegova subjektivna emocionalna stanja, radi ostvarenja profita.

Živimo u vremenu koje nameće sposobnost za ostvarenje, ali ne zna što bi ostvarilo. Vešto je u sebi, ali nije gospodar sebi samom jer se oseća izgubljenom u vlastitom obilju. Sa više sredstava, znanja, tehničkih ostvarenja nego ikada, današnji svet je nesretniji od svih ostalih i prepušten na milost i nemilost strujama. U današnjem svetu nema planova, predviđanja i ideala. (Ortega y Gaset, 2003:83)

U modernim društvima vidljive su promene u vrednosnim usmerenjima pojedinaca - sveopšte isticanje subjekta, tehnike izražavanja i delovanja „po meri“, ali kakvog i za koga, jer „čovjek je i slepa ulica i izlaz.“ (Scheler). Sve više se društvo oblikuje po mjeri Narcisa, „koji sam sobom vlada u svojoj staklenoj čahuri“ (Lipovecki, 1987:29). Narcizam je posljedica i minijaturizirana manifestacija procesa personalizacije - simbol prelaska s ograničenog individualizma na totalni individualizam kao odraz permanentne dislociranosti modernog čovjeka, kako i egzistencijalnom vidu, ali i u smislu njegovog identiteta. Ljudsko dostojanstvo se izgubilo u političkoj sadašnjosti. Čovjek moderne je skloniji imperativima napretka kao sekulariziranoga spasa i rasipanja nego kategoričkim moralnim imperativima. Postao je cinički proizvođač i potrošač - subjekt kulture rasipanja.

Propaganda odgaja pojedince za onaj stil života i one identitete i koncepte koji pogoduju prodaji roba ili usluga. Propaganda je sveprisutna u svim porama društva kao vrsta odgoja i obrazovanja jer se ljude „uči“ ili im se suptilno nameće kultura i stil života; ljude se uče društveno prihvatljivom izražavanju emocija, nameću se okviri dopuštenog ponašanja; kako, kada i na koji način biti sretan; oblikuje se interpretacija stvarnosti.

Svuda je prisutno nasilje različitog oblika. U tom našem svetu turbulentnih promena, svi smo elementi, delovi iste mreže u kojoj se tvori lažan realnost. **Burdije kao kritičar našeg vremena i “savršenog zločina” ubijanja realnosti** poručuje da ne treba gajiti iluzije o našem vremenu jer živimo u prividu.

Svaki pokušaj otklona podvrgnut je medijskoj marginalizaciji te se samim tim nije ni dogodio ili su njihovi sudionici izvrgnuti kritici analitičke i političke „elite“. Argument je da je nacionalni identitet najviši oblik političkog identiteta zbog svojih jedinstvenih korena u prirodi i istoriji izgubio je u poslednje vreme svu intelektualnu verodostojnost otkako su autori Andreson, Gelner, Hobsbavm, Smit razvili „zamišljeni“, „konstruisani“ karakter nacija – iluminacija koju je još isticao Renan. (Renan, 1992)

Zamišljanje nepostojećeg kulturnog nasleđa i stvaranje novog kulturnog identiteta baziranom na preslikavanju drugog odvija se u prostoru kulture gdje se tada kulturna stvaralaštava pokazuje kao idealno tlo za vođenje opasne politike. Pravo, poredak i zakoni privatizirani su kao javna poduzeća. Medijski proizvedena realnost svakim danom proizvodi i dodatnu **kolektivnu halucinaciju** u prošlosti koja je postala roba pod patronatom moći. Polarna inercija (sintagma Pola Virilija koja označava masovni fenomen koji pogađa gledatelje ekranskih tehnologija koje se aktiviraju daljinskim upravljačem te kojim se proizvodi nemogućnost da se čovjek odvoji od ekrana), put je kojima se laži, iluzije i nametnute projekcije sjeđinjuju u proizvodnji globalne stvarnosti koja samo deklarativno ima veze sa pravdom, pravednošću i zakonodavstvom.

Glavni proizvod ovako postavljenog slobodnog tržišta je „nivelisanje i uniformizacija svega što bi moglo biti uzrok realnih diferencijacija i distinkcija“, jer različitosti nisu kvantitativno mjerljive. Kulturni i ostali kolektivni identiteti među narodima i pojedincima su nepotrebni i treba ih se osloboditi.

PONIŠTENJE SPECIFIČNOSTI U GLOBALIZACIJI

Danas prevladavaju dva oprečna stava oko globalizacije i države; globalizacija uzrokuje slabljenje države (Strange, 1997: 365-369; Strange 1999: 345-354); ili s druge strane globalizacija utiče na promenu značaja države, nacionalnog identiteta i kulture kao i promenu kursa politike, odnosno globalizacija je „proces internacionalizacije“ jer jača značaj nacionalne države“ (Hirst, Thompson, 1996:17). U toj perspektivi važno je uzeti u obzir delovanje UN, ali i velikih transnacionalnih finansijskih i trgovačkih organizacija i način na koji su oni inkorporisani u stvaranje novog poretka legitimnosti i moći? Kako je nadnacionalni pravni poredak sve izražajniji stvara se kompleksna, ambivalentna i polivalentna struktura pravnih prostora i instanca koje stvaraju pravo i sude. U takvoj strukturi mnogostruko se preklapaju ovlaštenja i granice unutar nacionalnih područja kao pravna varijanta politike pluralizacija granice. Ipak odakle takvo pravo crpi svoju legitimnost ako legitimna i obvezujuća snaga nije pod predznakom suverenosti nacionalne države? Takav oblik prava zasniva se na moći kapitala koja svoju snagu pokazuje u rasponu između uveravanja i iznuđivanja.

Liberalizam uništava socijalnu i nacionalnu državu, ne težnjom za sabiranjem maksimalnog profita u državama „centra“, već težnjom ka izgradnji globalnog društva u kome nema mesta za ispoljavanje *demosa* ni u socijalno-distributivnom pogledu, ni u etno-kulturnom, ni u političkom. Cilj je realizacija projekta svetskog slobodnog tržišta u kome bi postojali samo atomizovani pojedinci (individue) i grupe formirane po principu različitog ispoljavanja individualizma, bez bilo kakvih etno-kulturalnih, socijalnih i političkih karakteristika (vrednosti, identiteta). „Individualizacijom odnosa između poslodavaca i zaposlenih“ oslabljeni su kolektivni ciljevi i solidarnost između svih i uspostavljen je sistem „strukturnog nasilja“ koji se ogleda u strepnji zaposlenih od otkaza, demoralizaciji i konformizmu (Burdije, 1999: 110-111). To stvara „skladno funkcionisanje individualističkog mikroekonomskog modela“, a armija nezaposlenih i „nije armija jer izolira, individualizira, demobilize i desolidariše“.

Vladavina neoliberalizma utiče na obnovu socijalističkih ideja i konzervativizma čak i dolazak socijalista na vlast jer su zapostavljena pitanja socijalne pravde i nacionalne zajednice. Intelektualci i političari se ne bave gorućim problemima jer se ističe da sve dobre ideje dolaze iz inostranstva, a ništa nije dobro što je u vlastitoj državi, a gomila osiromašenog plebsa ne zna što bi sa sobom bez pominjanja osiromašenja, društvenih klasa, sukoba. Namerno se zapostavljaju egzistencijalna i temeljna pitanja ljudskog opstanka i življenja u zajednici jer je pažnja usmjerena ka demokratskim

institucijama i ljudskim pravima, nacionalnom identitetu i integracijama u nadnacionalne zajednice. Skoro nijedan političar ne oseća neizbežnost svoje politike i što je ekstremniji njegov nastup to je frivolniji i manje zahtevan po svojoj sudbini.

Na neki način je i sam pojam identiteta u krizi jer je u liberalnom kapitalizmu idealni građanin osoba bez pamćenja, bez zavičaja bez nacionalne pripadnosti. Globalizacija upravo ide u smeru sjedinjenja i poništenja svih tih posebnosti. Za razliku od tradicionalnih društava koja dostižu intenzivnu solidarnost u malim grupama što je uzrok i emocionalne privrženosti, u modernim društvima se teško nalazi solidarnost, ali i malo kulturnih normi koje su univerzalno prihvaćene i kojih se ljudi strogo pridržavaju (Bendix, 1967: 298).

Suverena država je normativna tvrdnja, a ne deskriptivna izjava sa odgovornošću za pojave koje su joj nametnute globalizacijom. Globalizacija je multi-dimenzionalni fenomen koji u sebi obuhvata kvalitativni i kvantitativni rast ekonomskih, političkih i kulturnih integracija modernog sveta. Nacionalna država je vrsta političke organizacije i teritorijalne unije sa vrhovnim autoritetom i političkim aksiomom nezavisnosti i autonomije. Nacionalna država je ostala dominantna politička jedinica u međunarodnim odnosima od 19. veka do „trećeg talasa“ globalizacije. U današnjoj političkoj areni postoji nestrukturirana kompleksnost koja je stalna prijetnja hijerarhiji autoriteta i vlade nacionalne države (Kennett, 2008: 4).

Novi period karakteriše delovanje imaginacije jer se mašta transformišala u društveni i kolektivni fenomen i nije više ograničena na romantičnog pojedinca i ekspresivni prostor umetnosti, mita i rituala, već je deo svakodnevnog života običnih građana. Postelektronska mašta, kombinirana s migracijskim kretanjima, omogućila je stvaranje transnacionalnih simboličkih univerzuma, zajednica osećanja, mogućnih identiteta, zajedničkih ukusa, zadovoljstava i sklonosti, ukratko, javnih sfera dijaspore (Kennett, 2008: 4). Po Fridmanu, kulturna i etnička rascjepkanost, s jedne strane, i modernistička homogenost, s druge, nisu dva suprotstavljena vida tekućeg procesa, već dve težnje koje ravnopravno oblikuju globalnu stvarnost (Featherstone, 1990: 311).

Globalizacija kroz uticaj medija donosi mogućnosti dostupnosti najrazličitijih kulturnih vrednosti bilo gde u svetu. Posledica toga nije razmna kako su je optimisti naivno zamišljali već dolazi do deteritorijalizacije. Već dvadesetih godina XX veka Lipman razlikuje *okolinu* (svet koji je zaista tu oko nas) i *psudo-okolinu* (našu privatnu percepciju tog sveta oko nas) (Lipmann, 1920), danas je sve izrazitije razvojem elektronskih medija u neslućenim oblicima. Pod tim uticajima mi “više ne možemo da živimo naše živote ‘lokalno’. Naša kulturno iskustvo prožeto je uticajima iz daljine – hrana koju jedemo, muzika koju slušamo, okoliš, slike i događaji sa naših TV-ekrana, sve to naš svakodnevni život čini nepojmljivo ‘otvorenim za svet’”.

Globalizacija nije jednolinijski fenomen, monolitan i jednoznačan, a danas preovladava upravo takva ideja o globalizaciji, težeći da iz naučnog diskursa prođe u politički, a onda i u svakodnevni jezik. Naizgled transparentna i jednostavna, ona prikriva više nego što otkriva stvarna dešavanja u

svetu. Ono što se maskira ili sakriva ili se želi prikazati drugačijim ne samo što nije bezazleno već je ideološko i političko sredstvo koje ima specifične ciljeve. Zbog toga se sve više se plasira ideja da globalizacija spontan, automatski, neizbežan te nepovratan proces koji jača i napreduje u skladu s nekom unutarnjom logikom i dinamikom čija je snaga tolika da se može odupreti svakom mešanju izvan držanih institucija.

Danas je dominantna dijalektika paralelnih procesa globalizacije i lokalizacije, odnosno što su međusobna zavisnost i globalne akcije intenzivnije, to društveni odnosi postaju manje lokalni i otvaraju put ka novim pravima na izbor koja prelaze granice čiji je čuvar donedavno bila tradicija, nacionalizam, jezik ili ideologija, a često i kombinacija svih tih činilaca zajedno. Ipak, naizgled protivrečno toj težnji, javljaju se i novi regionalni, nacionalni i lokalni identiteti koji nastaju zahvaljujući ponovnom isticanju prava na korene. Iako se isto toliko odnose na stvarne ili imaginarne teritorije koliko i na način života i društvene odnose, ti lokalni činoci su utemeljeni na neposrednim odnosima, bliskosti i direktnim interakcijama (Santos, 2002: 30).

U transnacionalnoj društvenoj i kulturnoj praksi nejednaka razmjena je vezana za nekomercijalne resurse čija je transnacionalnost utemeljena na lokalnim razlikama kao što su etnicitet, identitet, kultura, tradicija, osećaj pripadnosti, simbolika, rituali i pisana ili usmena književnost. U toj nejednakoj razmjeni sudjeluju društvene grupe koje se bore za priznavanje netržišnog prisvajanja ili vrednovanja tih resursa, to jest za jednakost različitosti i različitost jednakosti. Rezultat globalizacije su novi, ne prostorno utemeljeni, identiteti koji ne proističu iz nacionalne države jer identitet nije jedan i nedjeljiv, već se o njemu može govoriti kao o multiciplitetu koji obuhvaća osjećaj sebstva i u sebi ujedinjuje porodičan, lokalni, regionalni, nacionalni i transnacionalni, ponekad i vjerski identitet (Moren, 1995:154). Vlade i društva se moraju prilagoditi svetu u kome nema više jasne distinkcije između međunarodne i domaće vlade, vanjskih i unutarnjih poslova (Held, 2003: 55). U globalizirajućem svijetu politike nema mjesta za imitaciju jer je sve nametnuto. Zato je i utemeljeno mišljenje da država nije jedini ili čak glavni temelj autoriteta (Sending, Neumann, 2006: 655).

Kritičari tvrde da globalizacija dovodi u pitanje ulogu kulture jer zatomi autentični kulturni identitet. Ipak kulturne različitosti su i dalje vidljive jer su nacionalne kulture i identiteti duboko ukorenjeni u nacionalnu istoriju, tako da je teško vjerovati da mogu biti samo tako lako urušene globalnom masovnom kulturom. Kultura opstaje, iako izmjenjena.

Za formiranje kolektivnoga identiteta određenoga naroda važno je identificiranje 'drugoga', odnosno identificiranje druge (etničke) grupacije nasuprot kojoj se narod homogenizira te se putem navedene napetosti stvara i jača nacionalna svijest. Upravo je spomenuta sociopsihološka perspektiva glavni protu argument mogućnosti formiranja europskoga naroda bez postojanja 'drugoga'. Iz sociopsiholoških teorija formiranja kolektivnoga identiteta poznato je da je 'drugi' bitan preduvjet u formiranju bilo kojega kolektivnog identiteta. Drugim rečima, da bismo znali 'tko smo mi', nužno je znati 'tko su oni', odnosno nužna je demarkacija, kako teritorijalna tako

i psihološka, između ‘nas’ i ‘njih’, tj. identifikacija ‘drugoga’, što najbolje opisuju riječi jednoga autora: “Znamo tko smo samo ako znamo tko nismo, a često samo ako znamo protiv koga smo” (Cerutti i Rudolph, 2001: 5).

Globalizacija, u zavisnosti od forme, otvara dva potpuno različita pravca kojima se odnosi između civilizacija mogu zaputiti; kao prožimanje ukrštanje ili kao sukob civilizacija. Globalizacijom siromaštva i pretnjom poništavanja identiteta autoritarna globalizacija je plodno tlo za eksploziju kulturnih sukoba. Glad za demokracijom, “imitacija”, onako kako je Tojnbi (Toynbee) shvata, predstavlja snažnu silu demokratske tranzicije jer se demokracija poistovjećuje sa civilizacijom kao takvom, živjeti pod autokratskim sistemom je zaostalo, necivilizirano. Silu koja pokreće demokratski talas čine i zapadne zemlje.

Iako nemaju vojnu moć, multinacionalne kompanije imaju enormnu ekonomsku moć i sposobnost da stvore transnacionalne koalicije koje potiču reforme na globalnom nivou. Zbog međudržavne mobilnosti smanjuje se njihovo identificiranje sa određenom državom te mnoge elite oblikuju nadnacionalne identitete, potiskujući nacionalne te izgrađuju multinacionalne ili kozmopolitske identitete. Slabljenjem same države pojmovi nacionalnog identiteta i nacionalnog interesa gube značaj i korisnost. Ne može postojati svemoćna vlast svetske vlade ako postoje supersile. Sve veće države su počele stremiti prema svetskoj imperijalističkoj politici u kojima je više nego očit raskid sa humanističkim temeljima nacionalnih država. Imperijalizam rađa volju za vlašću i moći do krajnjih granica svetske moći (Bergajev, 2005: 151). Nacionalni identitet gubi značaj pred ostalim identitetima (Fukujama, 2006: 342). U takvom svetu i najmoćnija država gubi identitet kao nacija i u tom „nečijem svetu“ (Kupchan) postaje deo nadnacionalnog identiteta.

KRIZA IDENTITETA KAO KRIZA STVARALAČKOG PRINCIPA

Danas je kriza identiteta toliko očigledna da bi se čak moglo govoriti o potpunom gubitku identiteta. U svetu u kome se pojedinci tretiraju kao statistički podaci, a ne kao ličnosti – nastupila je ne samo kriza identiteta nego i kriza identifikacija. Kriza identiteta nastupa najčešće onda kada je ljudima sadašnjost nesigurna, a budućnost neizvesna, neodređena, preteća, puna straha i iščekivanja. Zato se danas i koristi sintagma „vraćanja Evropi“ kao dokaz izgubljenog identiteta koji se u svakom slučaju prikazuje kao dolazak u krug kome smo oduvek pripadali, ali nepravedno „izbačeni“.

Nacionalizmom se željelo prekriti antagonizmi i strukturalni disbalansi tako što će se nametnuti ideal „zajednice“. Danas je taj ideal proširen i na zajedništvo evropskih integracija, ali se čini da danas ne postoje opcije odabira jer nam se samo pričinjava mogućnost odabira. Kako se nije pronašla velika priča o oslobođenju, nema prirode kojoj se možete vratiti. Gledajući prema Zapadu u potrazi za onim prirodnim (za koje se tvrdilo da ne postoji) zemlje zapadnog Balkana nisu našle ništa (Dichev, 1990). Potrebno je uveriti javnost da stvari moraju postati gore pre nego će po-

stati bolje jer će politika stabilizacije, liberalizacije i izgradnja institucija, pravne države i vladavine prava dovesti do slobode i prosperiteta. Dobra vest je nazoželjna vijest, jer bi iz dobre vesti mogla niknuti nova ideja, a nove ideje nisu dobrodošle kod vladajuće elite. Okupacija stavova i uverenja ljudi je ključna poluga moći. Na taj način ljudi za nametnute stavove i uverenja, koji su uglavnom neistiniti, misle da su njihovi vlastiti. Zatim, na temelju tih, zapravo, tuđih stavova daju pristanak (ponekad prećutni) da se implementaciju određene mjere, od kojih im sve do jedne ne idu u prilog.

Pri tome treba istaknuti da se političke odluke zamenjuju tehničkim i da mesto političara zauzimaju tehničari i menadžeri i polako idemo prema dobu potpunog ukidanja politike. Kolonizacija je igra koja je nametnula tako da se njezina fiksna pravila koja se moraju poštovati, a izbora nema te nema ni slobode. Društva iz vanjske kolonizacije nekadašnjeg teritorijalnog carstva prelaze unutarnje kolonizacije konačnog carstva u nastajanju (Virilio, 2011:66). Carstvu je u interesu da vodi politiku „kontrolisanog haosa“ kako bi povećala sopstveni značaj i podsetila je na neophodnost njenog liderstva.

U skladu sa takvom perspektivom i sam postupk priključenja moguće je promatrati kao kolonizacijski proces i same svesti ljudi i teritorija. U perspektivi namernog političkog daltonizma „napredni zapad“ s pozicije moći gleda na „zaostali istok i jugoistok“ i nameće svoje pravo, vrlo često i obavezu na način da propisuje i nameće modele zakonodavnog poretka, načina promišljanja, a time i oblikovanje identiteta. Iza prosvetiteljske racionalnosti i civilizacijske narcisoidnosti „napredna Evropa“ osuđuje, proziva i kažnjava zaostale narode Balkana. Namerno i svesno se potiskuje realna i zanemarena bliskost zemalja na Balkanu na kojoj se i zasniva „moćna ontologija Balkana“ (Marija Todorova), a nameće se prikaz Balkana kao razbijenog broda koji u sebi sadrži obilje nesloge i netrpeljivosti te netko spolja mora da ga drži ne bi li potonuo (Izidora Sekulić).

Ipak, današnjica dokazuje da ako političko tumačenje u uvjetima suvremenoga doba još nije potpuno nestalo, onda je barem ozbiljno pokolebano. Tim procesom u pitanje nije doveden samo jedan segment društva, nego upravo onaj koji tvori bitan deo kulturnoga identiteta. Zapad bit politike kao slobodnog delovanja svodi na činjenicu, te je samo delovanje svedeno na puko „izvršavanje zapovedi“ (Arendt, 1991: 179-181).

Moderni subjekt, pluralan u mnoštvu svojih uloga, statusa i funkcija, nalazi svoj identitet zagaranovan oblicima slobode i jednakosti što mu ih nacionalna država osigurava, a u ideologijsko-kulturnim kontekstima koji ga podržavaju (Bidet, 2008:170). Danas je vidljiva pojava postojanja apatije u zemljama zapadnog Balkana, straha od slobode, receptivnost na demagošku retoriku elita koja pojačava despotske potencijale države. Međunarodne korporacije imaju slične okvire i slična pravila uprkos proširivanju infrastrukturne moći države. Državne elite, prema naraslim tehnološkim mogućnostima potvrđuju infrastrukturnu moć, iako to ne podrazumeva i njihovu širu autonomiju u odnosu na međunarodne ekonomske aktere.

Političke elite su članovi klase ljudi koji su u stanju da precizno razumeju stvar po sebi, kompleksnost „nevidljivog okruženja“ u kojem se odvijaju javni poslovi moderne države. na taj način. Lippmann je shva-

tio da je potrebna vrsta profesionalaca, "specijalizovane klase" koji prikupljaju i analiziraju podatke te ipredstavljaju svoje zaključke donosiocima odluka društva koji ih koriste kroz "umjetnost uvjeravanja" pa informiraju javnost o odlukama i okolnosti koje utiču n ih. Na taj način u javnom mnenju provodi proces „proizvodnje pristanka“ (Lipmann, 1922).

Stvaranje Novog doba temelji se na makevijalističkom principa da je pojava sve. Ipak, treba gledati „iza“ reči koje zavaravaju, treba gledati delovanje. Kako bi sve više širili svoju moć, oni predstavljaju svoje djelovanje iza korisnih stvari za čoveka i društvo želeći prikazati da su motivisani višim aspiracijama, a ne samo zaradom i moći. Ime igre koju oni igraju sa onima nad kojima vladaju zove se igra lažne pojavnosti. Njihova meka moć se širi nastojanjem da svet i ljudi budu otvoreniji i međusobno povezani. Za ljude je najvažniji izgled, pristup problemu, pojava sama.

Zbog takvog pristupa vladajuća elita Novog doba naglašava važnost opstojnosti nacionalnih identiteta, usprkos ili zbog kulturalne homogenizacije kao rezultante globalizacije; potrebe zadržavanja fasade predstavničke demokratije u kojoj lokalna elita donosi naizgled važne odluke; nužnost osiguranja ograničene lokalne sigurnosti kako bi se dobila minimalna društvena korisnost te određena količina monopola nasilja koje mora imati nacionalna država kako bi bila u mogućnosti osiguravati slobodan protok kapitala. Vladajuća klasa je transnacionalna elita koja ima dominantnu ulogu u međunarodnoj ekonomiji, transnacionalnoj političkoj eliti globalizirajućih birokrata i političara, kao pripadnika velikih međunarodnih organizacija ili unutar nacionalne države upravljaju glavninom tržišne ekonomije, ili imaju značajnu ulogu u različitim međunarodnim fondacijama, lobi grupama, grupama za javni interes, većima za političko delovanje, ili obrazovnim institutima, istraživačkim departmanima velikih međunarodnih univerziteta, velikih medijskih kuća. U novoj globalnoj kulturi ljudi su nagrađeni za svoju pohlepu, a koja je tako ustrojena da ostavlja malo prostora za izražavanje viših ljudskih vrednosti i kvaliteta kao što su velikodušnost, saosećanje, nesebičnost, htenje za traženjem i izricanjem istine, hrabrost borbe za pravедnost.

ZAKLJUČAK

U socijalnoj konstrukciji zbilje društvenost je od presudne važnosti jer kulturni identitet gubi autonomiju supstancijalnog entiteta i može se uspostaviti kroz proces i identifikaciju društvenog posredovanja. Istinska bit kulture nalazi se u interkulturalnoj komunikaciji jer tek ona izražava njenu duhovnu i društvenu bit (Labus, 2014: 31). Danas je uveliko na snazi unificirani kod globalnog „jezika“ kulturnog identiteta koji pokušava nametnuti ne historičnu procesualnost Kapitala. Kapital i globalizacija su „zauzeli“ čitavu zbilju kao najapstraktniji privid bitka. Logikom kapitalističkog svjetskog sistema stvara se globalna integracija i globalni raspad (Beck, 2009: 82).

U novim društvenim strukturama sa temeljima formalizma i apstraktnosti, radnici koji kao da su izbrisani iz kulturnog identiteta jer nemaju

uvjete za svoje samoispunjenje, pa time gube i svoj politički identitet, čime su potrebe za demokratijom sužene, a liberalizmom nametnuto društvo masa zamena je za društvo građana. Korporativni kapitalizam, sistemom monopolskih korporacija proizvodi civilizaciju sa masovnim otuđenjem čovjeka od čovjeka. (Mils, 1998) U sistemu kao bezličnosti, globalizacijom se dovršava proces novog oblikovanja društvenog bitka kao vrhunca moći kapitala.

Otuđenje se ogleda u činjenici da čovek što više nastoji da shvati život, manje ga istinski živi, što se više poistovećuje sa vladajućom predstavom o potrebi, sve manje razume vlastiti život i vlastite želje. Njegovi gestovi više nisu njegovi jer su oni naučeni od strane onog tko ih predstavlja (Debor, 2002:13).

Temeljno filozofsko pitanje bitka suvremenog čovjeka, kao instrumentalni pohod zapadnog „zaborava bitka“ (Hajdeger) pitanje je o njegovoj slobodi: može li kultura biti garant njegove slobode? Briše li globalizacija autonomni potencijal kulture, kao posljednja uporišta duha, tj. njegove slobode ili globalizacija stvara jednu posve drugačiju koncepciju čovjeka sa potpuno novim kulturnim „potrebama“? (Labus, 2014: 14).

Građani su konzumenti bez ikakvih drugih identiteta (negrađani). Narod, tj. demos postaje masa, a mali krug vlasnika - elita. Na taj način građanin za vlast predstavlja konzumenta i birača na izborima. Velike su krize zato uvek i krize socijalne integracije, duboke destabilizacije mehanizama vladavine sistema, krize ideologija i gubitka identiteta. Zato je u marksističkoj tradiciji, kritička politička ekonomija uvek želela u krizi prepoznati potencijal “revolucionarne situacije” sistemskih promena i posebno odgovornost političkog subjekta kroz uvid o klasnoj borbi na putu od “pasivne evolucije” do “aktivne revolucije”. Sledom marksističke tradicije, Negri tumači da se kriza javlja kao neophodnost zadržavanja poretka umnožavanjem monete (Negri, 2013: 38).

Rekonstrukcija unutarnjeg i vanjskog evropskog prostora donela je nove (ili pojačala stare) dileme, suočavanja i zaplete. Transformisao se dotadašnji oblik kapitalizma, stvorena je nova socijalna struktura. Hoće li odgovori voditi ka redefinisaju nekih od temeljnih stubova vlastitog identiteta (npr. socijalnog projekta) u ime prilagođavanja zahtevima dominantnog neo-liberalnog projekta globalizacije u prilog vladavine prava ili njegove relativizacije? U socijalnoj sferi izraženo je nezadovoljstvo građana zbog erozije socijalnog modela i uvećavanja egzistencijalne nesigurnosti. Evropa je ušla u dinamiku straha, a umjesto dinamike nade (Severin, 2006:14).

Politička elita zemalja zapadnog Balkana konstantno očekuje entuzijazam kod građana oko priključenja EU obrazlažući takav pristup kao jačanje svog evropskog identiteta koji znači raskid sa prošlošću. Zbog svega toga i ne čudi da je političkoj oligarhiji u cilju da narod postane masa ljudi nesposobnih da samostalno misle, nevjeshi da vladaju svojim nagonima, neobrazovani da upravljaju javnim poslovima, neorganizovani u ostvarenju svojih interesa.

U svetu kapitalističke kulture, ta kultura, koliko god bila spektakularna, glamurozna i atraktivna, stalno se igra sa željama, ne obezbeđujući

nikada zadovoljstvo koje prelaze granice limitiranog identiteta šoping centara. No, sfera kulture otkriva i svoj drugi lik, kulturni konflikt: etnički, nacionalni i verski sukobi na mikro nivou i sukobi civilizacija na makro nivou, obilježje su postbipolarne ere sa središtem problema identiteta, otpora poništavanja vlastite kulture: borbe oko jezika i vjere, kulturne ili teritorijalne autonomije grupa, prava na samoopredeljenje i vlastitu državu. Presudnu ulogu imaju nacionalne elite koje služe njihovim interesima. Kulturni nacionalizam koji se vrlo lako transformira u politički nacionalizam sa ciljem stvaranja vlastite nacionalne države svim sredstvima pokreće plimu nasilja, etničke i vjerske ratove.

Kultura ne samo da je stvaralački princip, već i korektiv svih nesloboda i tlačenja. Najapstraktniji oblik kapitala kao „izvanštenje duha“, najteže je i najvažnije pitanje ne samo kulture i kulturnog identiteta, već i samog ljudskog opstanka, budući da kapitalizam ne teži preobrazbi sveta, već njegovom uništenju.

Kulturni konflikti su preslika mikro-nivoa kulturnih sukoba, ali lokalni, unutar državni sukobi najčešće sadrže i sjeme eskalacije, internacionalnu dimenziju: „druge države koje pripadaju istim civilizacijama mobiliziraju se u podršci bratskim zemljama” (Huntington, 1996: 58). Time dolazimo do makro nivoa, do sukoba civilizacija i ideologija. Smena sukoba velikih ideologija (kapitalizam – socijalizam) sudarom civilizacija, međutim, više je neočekivana nego što je neobjašnjiva jer je drastična blokovska podela sveta značila i nametanje prisilne uniformnosti, koja je potisla etničke, nacionalne i civilizacijske identitete, tako je njeno ukidanje značilo njihovo slobodnije pulsiranje. Blokofske ideologija i civilizacija imaju zajedničku crtu, težnju ka ekspanziji, globalističke ambicije.

LITERATURA

- Arendt, Hannah. *Vita activa*, Zagreb: August Cesarec, 1991.
- Baumann, Zygmunt. *Globalization, the Human Consequences*. Columbia University Press, 1998.
- Beck, Ulrich. Što je globalizacija, Zagreb: Vizura, 2009.
- Bendix, Reinhard. „Tradition and Modernity Reconsidered“. *Comparative Studies in Society and History* 9, 3 (1967): 292-346.
- Bergajev Nikolaj. *Smisao povijesti*. Split: Verbum, 2005.
- Bergajev, Nikolaj. *Sudbina čovjeka u suvremenom svijetu: za razumijevanje naše epohe*. Split: Verbum, 2007.
- Bidet, Jacques. *Opća teorija moderne: teorija prava, ekonomije i politike*. Zagreb: Disput, 2008.
- Burdije, Pjer. *Signalna svjetla: prilozi za otpor neoliberalnoj invaziji*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1999.
- Cerutti, Furio and Enno Rudolph. „A Soul for Europe”. In *On the the Cultural and Political Identity of the Europeans*, Vol. 2; An Essay Collection, 2001.
- Debord, Guy. *Society of the Spectacle*. Bureau of Public Secrets, 2002.

- Dichev, Ivailo. „The Post Communism Condition“, Presentation at Dubrovnik, 1990.
- Durant, Vil. *Ognjišta mudrosti*. Beograd: Prometej, 1991.
- Featherstone Mike. “Global Culture: An Introduction”. In *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity*, edited by Mike Featherstone, 1-14. London: Sage, 1990.
- Fukujama, Fransis. *America at the Crossroads: Democracy, Power, and the Neoconservative Legacy*. New Haven: Yale University Press, 2006.
- Held, David. „Debate o globalizaciji“. U *Globalizacija – mit ili stvarnost*, uredio Vladimir Vuletić. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2003.
- Hirst, Paul, and Grahame Thompson. *Globalisation in Question: The International Economy and the Possibilities of Governance*. Cambridge: Blackwell, 1996.
- Huntington, Samuel. *The Clash of Civilisation and the Remaking of World Order*. New York: Simon and Schuster, 1996.
- Kennett, Patricia. Introduction: Governance, the State and Public Policy in a Global Age. In *Governance, Globalization and Public Policy*, edited by P. Kennett, 3-19. Cheltenham UK: Edward Elgar, 2008.
- Kiossev, Alexander. „Notes on Self-colonizing Cultures“. In *Art and Culture in Post Communist Europe*, edited by B. Pejić and D. Elliot, 114–128. Stockholm: Moderna Museet, 1999.
- Kuus, Merje. „Europe’s Aestern Expansion and the Reinscription of Otherness in East Central Europe“. *Progress in Human Geography* 28, 4 (2004): 472-489.
- Labus, Mladen. *Identitet i kultura*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 2014.
- Laš, Kristofer. *Pobuna elita*. Novi Sad: Svetovi, 1996.
- Lipmann, Walter. *Public Opinion*. New York, Harcourt, Brace and Company Inc, 1922.
- Lipovecki, Žil. *Doba praznine: ogledi o suvremenom individualizmu*. Novi Sad: Književna zajednica Novog Sad, 1987.
- Mils, Rajt. *Elita vlasti*. Beograd: Plato, 1998.
- Negri, Antonio. “Marx, Imperij – imperijalizam”. U *Živi Marx*, uredio Matko Meštrović, 13-23. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2013.
- Morin Edgar. *Misliti Europu*. Zagreb: Durieux, 1995.
- Orega y Gaset, José. *Pobuna masa*. Zagreb: Golden marketing, 2003.
- Renan, Ernest. *Qu’est –ce qu’une nation?* Paris: Calman Levy, 1992.
- Rodin, Davorin. *Poraz prosvjetiteljstva*. Zagreb: Naklada Breza, 2012.
- Santos, Boaventura. „Procesi globalizacije“. *Reč*. 68, 14 (2002).
- Sending, Jacob and Iver Neumann. “Governance to Governmentality: Analyzing NGO’s, States, and Power”. *International Studies Quarterly* 50 (2006): 651-672.

- Severin, Adrian. „The Future of the EU: A Need for a New Vision“. *Internationale Politik und Gesellschaft* 1 (2006): 11-19.
- Strange, Susan. *The Retreat of the State, The Diffusion of the Power in the World Economy*. Cambridge: Cambridge Studies in International relations, 1996.
- Strange, Susan. “The Westfailure System”. *Review of International Studies* 25, 3 (1999): 345-354.
- Virilio, Paul. *Grad panike*. Zagreb: Udruga Bijeli val, 2011.
- Tomlinson, John. *Globalisation and Culture*. Cambridge: Polity Press, 1999.
- Zielonka, Jan. *Europe as Empire: Nature of the Enlarged EU*. Oxford: Oxford University Press, 2006.

Vesna Stanković Pejnović

THE DISAPPEARANCE OF CULTURE AS THE LAST RETREAT OF HUMAN FREEDOM

Summary: Today, in the age of nihilism and globalization and the lost sense, autonomous potential of culture, as the last stronghold of the spirit, impose a completely different conception of man with a completely new cultural “needs”. The paper shows that globalization in its union and annulment, products people without memory, without a homeland, without nationality, while in the meantime initiate the search for identity in the EU, through the existing network of manipulation. Freedom in the new conditions only form privileged minority rights and the defense of the interests of capital. The result of cultural reconceptualization of identity is de-supertantionalisation, de-essentialisation concept of cultural identity. The aim is to show that only individuals with their self-confidence and confidence in their self-determination must be the necessity to lack of freedom and the inevitable logic of the interests of capital, his will to power, as the perverted nihilism. Culture is not only creative principle, but also a corrective to all non-freedom.

Key words: culture, freedom, globalisation.

SLIČNOSTI KONTEKSTA JEZIČKE I IDENTITETSKE PODSTRUKTURE DRUŠTVA

Rezime: Kontekst u kojem žive narodi na južnoslovenskom prostoru je vrlo sličan, ako ne i u značajnom dijelu jednak. Problemi u komunikaciji i razumijevanju stvaraju raskorak unutar strukture društvenih promjena modernizacijskog doba. Vrijednost kompromisa je u razlikama. Svaki sistem, pa tako i onaj društvene strukture može funkcionirati samo ako postoji određeni stepen međusobnog sklada njegovih konstituenata, kao i spremnosti na dijalog. U okviru dijaloga ključ uspjeha je kompromis. Unutar različitih podstrukture društva kao dva veoma zapaljiva segmenta nameću se neophodnost dijaloga, koja se osim na povjerenju zasniva se i na sintezi različitosti. Mnoštvo identiteta na jednom prostoru je različitost koja predstavlja specifičnost i određenu komparativnu prednost u društvenom bivstvovanju, u odnosu na drugi homogeniji areal. Različitosti identitetskog postojanja je nešto od čega se ne može pobjeći i što je, često, prouzrokovalo konflikte i sukobe. Konfliktnost prouzrokovana nerazumijevanjem različitosti identiteta je pratilac životnih zbivanja na južnoslovenskom prostoru. U drugim identitetskim obilježjima se ne rijetko vidi opasnost po sopstveno egzistiranje.

Suština konfrontiranja identiteta u društvenim promjenama zapaža se u konfliktnosti koja je posledica određenih predrasuda i stereotipija, prema onome drugome ili trećemu. Pored toga, obilježje međuidentitetske konfliktnosti nosi specifičnosti nepoznavanja kulturno identitetskih svojstava drugih. U tom smislu uloga medija je od izuzetnog značaja. Sinteza različitosti koja se ispoljava u sadejstvu medijske i identitetske podstrukture društva se ispoljava u specifičnoj sintagmi – kulturi mira. Kultura mira u hetoregenom suživotu je nešto što se konstituiše na razumijevanju, toleranciji, nestereotipizaciji, i prije svega, poznavanju drugosti. Naravno, stereotipi će postojati, ne samo u prošlosti i sadašnjosti, nego i u budućnosti. Kada se tome doda još i mitomanija u objašnjenju i tumačenju međuidentitetskih odnosa na jednom trusnom području nastaje konfuzija koja kulminira destrukcijom i konfliktnošću. Temeljnu odrednicu kulture mira čini obrazovanje i odgajanje, prije svega, mlađih generacija ne na stereotipijama i mitomaniji, nego na promišljanju koje poštuje i uvažava različitosti, a zasniva se na sopstvenom misaonom, racionalnom i emocionalnom iskustvu. Rezultanta temeljnih odrednica pojavnosti kulture mira doводи do uspostave sinteze različitosti kroz, i u, dijalogu raznolikosti podstrukture društva. Suština društvenih promjena modernizacijskog doba je u promovisanju kulturnolških vrednota kojima se prevazilaze podjele, a ističu i naglašavaju različitosti kao integracijski nukleus.

Ključne riječi: kontekst, sličnosti, jezička podstruktura, identitetska podstruktura, jedinstvo različitosti, promjene.

¹ vesna.stankovic.pejnovic@gmail.com

UVOD

Jezička i identitetska podstruktura društva pomažu u otvaranju odnosa u južnoslovenskom ambijentu. Društvena kriza je učinila svoje u strukturi svijesti promišljanja o (ne)dijalogu u posttranzicionom periodu. Aktualizujući duboke ideološke podjele iz daleke prošlosti na sceni je način djelovanja koji se ne može odrediti kao struktura kulturnog dijaloga. Monološka svijest i diskurs opstaju kao jedna od glavnih karakteristika takve društvene zbilje. Nivo dijaloga i njegova obilježja su gotovo uvijek u rukama elita, i to u prvom redu vladajućih.. Dominiraju razne vrste političkog govora i dijaloga. U uslovima kada se neke društvene podstrukture, kao ona identitetska, ispoljavaju u vlastitoj konfliktnosti, na sceni je govor koji je apsurdan i besmislen. Najmanje monološka kultura koja je spremna da čuje jedino samu sebe može razrešavati protivurječnosti unutar neke strukture. Aktuelna dešavanja unutar identitetske podstrukture zahtijevaju jednu argumentovanu raspravu po pitanjima koja su teška i po kojima se ne može naći odgovor sa sigurnošću i brzo. Umjesto da se nešto dokazuje i da isto ne stvara zabunu, uvijek se ide na diskvalifikaciju drugosti. Potrebno je sniziti ton kako se ne bi nivo političke kulture i govora kasnije prelijevao na društvo u kojem raste netolerancija. Agresivnost u tumačenju konfliktnosti unutar jezičke i identitetske podstrukture mogu razobličiti, neutralisati i relaksirati mediji kroz jednu svojevrsnu sintezu različitosti koja je lišena netrpeljivosti, nerazumijevanja i jednostranosti.

NAPETOSTI IZMEĐU JEZIČKE I IDENTITETSKE PODSTRUKTURE DRUŠTVA

Prevazilaženje napetosti između jezičke i identitetske podstrukture društva je više stvar etike i njene škole. Referentna tačka prevazilaženja napetosti unutar jednog društva obuhvata razumijevanje mnoštva, identiteta, njihovog prihvatanja i tolerisanja. Glavni činioci društvenih, kulturnih i aktuelnih južnoslovenskih prilika i njihova dekonstruktivnost je uslovljena identitetom i njegovim razumijevanjem. Sva nastojanja da se balkanska i južnoslovenska drama svede na neki od ideologijskih modela pokazuje se nedovoljnim znanjem i manjkom moralne i političke odlučnosti. Bez razumijevanja nacionalizma kao pokretača složene raspodjele etno-nacionalnih i etno-religijskih napetosti i sukobljenosti u cijelom balkanskom prostoru, nije moguće razviti modele društvenog, kulturnog i ekonomskog bivstvovanja i građenja evropske budućnosti regiona. Prikrivanje nacionalizma navodnim nacionalnim i identitetskim interesima jedne grupacije, obično one koja je brojčano i na drugi način dominantna, je najbanalnija malignost koja urušava društveno tkivo. Dekonstruktivnost znanja o tome jeste potreba i obaveza kulture mira, kao poželjnog načina i stila života, na balkanskom prostoru. A medijska podstruktura u promovisanju vrednota različitosti je ključna u društvu. Razvijanje kulture mira sa svim navedenim intencijama je dominantna i prvenstvena obaveza poslanika mira i suživota, upravo iz one populacije koja je bila ili jeste uzročnik dekonstruktivnog dejstva u

ambijentu, a koje je zasnovano na nerazumijevanju identiteta ili pokušaju nadvladavanja jednog drugim. Razorne posledice nedostajanja takve svijesti u remetilačkom i dekonstrukciji sklonom identitetskom okviru, i na njoj utemeljenog ideologijskog djelovanja, vidljive su, naročito, poslednje dvije decenije starog, drugog, i isto toliko dekada novog, trećeg, milenijuma. Nerazumijevanje egzistiranja mnoštva identiteta i njihove koegzistencije kroz kulturu mira, uočljivo je u urušavanju društva i s njim povezanom političkom, kulturnom i ekonomskom agonijom.

Mogućnosti za izlazak iz aktuelne identitetske društvene zapriječenosti postoje. Isto tako moguće je ocrtati političke, ekonomske i kulturne promjene na južnoslovenskom prostoru, koje bi prevladale nerazumijevanje egzistencije identitetskih različitosti. Među prvotnim mogućnostima, te promjene treba da prevaziđe svijest o tome da na tim prostorima svi govore istim jezikom. Možda ga svi ne zovu istim imenom, ali to je manje bitno, od činjenice da ga svi razumiju. Lingvistički to je isti jezik. U smislu prevazilaženja protivrječnosti jako je dobro i važno da svi na balkanskom, odnosno južnoslovenskom prostoru mogu čitati jedni druge i da karavani i sajmovi knjiga mogu hoditi s jednog kraja na drugi, prostora koji su urušeni u žestokom konfliktu. Ushićenje radi toga je vidljivo kod značajnog broja populacije koja čita bez problema i predrasuda djela iz bosansko-hercegovačkog, crnogorskog, hrvatskog ili srpskog identitetskog jezičkog prostora. Vrijeme i događaji na Balkanu čine svoje. Prije samo desetak godina, poslednjih ljeta drugog milenijuma, nezamislivo je bilo da u knjižarama, na sajmovima ili kioscima štampe, jednog identitetskog ili makar dominantnog područja, budu prisutna štampana i književna djela iz drugog ili trećeg ambijenta. Radi daljnjeg razvijanja svijesti o različitosti identiteta i njihovoj normalnoj koegzistenciji ne treba insistirati na nekim tezama koje za određeni identitetski prostor nisu dobrodošle, kao recimo da je riječ o istom jeziku. Ali se za početak može reći da je riječ o istoj čitalačkoj publici. Kultura mira osim znanja i razumijevanja traži strpljenje i postupnost. Pored toga traži i uspostavljanje standarda, makar i minimalnih, koji za početak komunikacije nisu sporni i koji za jednu knjigu, film, teatarsku predstavu, likovnu izložbu, kao i širi kulturološki i društveni čin, a koji su svojom strukturom zanimljivi ili mogu biti takvi, ne znače gotovo ništa. Za dobro, zanimljivo i kvalitetno kulturološko i društveno djelo neke nedoumice i navodni standardi ne predstavljaju nikakve prepreke. A različitosti koje postoje i koje su prisutne ustanovljavaju se prema onim identitetima koji su i prostorno, a i strukturno, bliski ili bliskiji. Zbog toga je kultura mira i njeno shvatanje i poimanje identiteta jedan opipljivi auditorijum svih različitosti i svih bliskosti. Različitosti i bliskosti se mogu shvatati i dvojako, ali kvalitetna i zanimljiva društvena djela čine tu paradigmu. Tada je moguće govoriti o sličnim identitetskim kontekstima.

NUŽNOST PROMOVISANJA KONTEKSTA SLIČNOSTI PODSTRUKTURA DRUŠTVA U PREVAZILAŽENJU INTEGRACIJSKIH PROTIVURJEČNOSTI

Bez pogleda drugosti i refleksa te drugosti teško je doći do konteksta sličnosti. Nepotpunost prisustva informacija o drugome razlog je čestog otklona prema različitostima. Nepostojanje pravih informacija neminovno sa sobom nosi i širenje zloradih i zlonamjernih priča i interpretacija o drugome. Zbog toga se nemilosrdno od bilo kakve komunikacije odbacuju oni koji nisu u sličnom ili istom identitetskom kodu sa većinskom ili dominantnom grupacijom (Giddens, 1992: 134-142). Zato što im nisu po volji pripadnici drugosti, ljudi su spremni da o njima šire proizvoljne, a pri tome neistinite informacije. I tada se dogodi da pojedinac ili grupa ljudi, pa čak i čitavi narodi budu obilježeni i žigosani, ali bez stvarnog pokrića za tako nešto. Pri tome, prenoseći neistinite konstatacije o drugostima mnogi koji ih prenose dodaju još po nešto. Toga momenta rađa se predrasuda ili stereotipija. Opasna i zapaljiva igra riječi, poslije koje dolazi diskriminacija, zavist, pakost, neprijateljstvo, mržnja, pa na južnoslovenskom prostoru i dekonstrukcija društva, u vidu ratnih razaranja. Predrasude i stereotipije podrazumijevaju loše i iskrivljeno mišljenje o nečemu drugome već u startu, i to bez nekih valjanih saznanja o tome. Ta negativna energija, koja je konstituent predrasuda, je nešto što je jako rašireno i rezultat je nedovoljnog i saznanja i obrazovanja. Ljudi žive kao žrtve predrasuda, jer teško da neko može zamisliti što se u glavi konkretnog životnog i društvenog opredjeljenja, kada je drugost u pitanju, dešava. Zbog predrasuda čovjek je spreman i na progon, segregaciju, ali i uništenje drugoga i drugačijega od sebe. Dekonstrukcija ex-jugoslovenskog društva je posledica suprostavljenosti i konfliktnosti identitetskih obilježja koju su prouzrokovale predrasude i stereotipije i o sebi i o drugima.

Predrasude i stereotipije su društvene anomalije koje se teško iskorjenjuju. O određenoj drugosti ljudi donose svoj stav ili imaju svoje mišljenje ili sud na osnovu sopstvenog znanja ili neznanja, na osnovu iskustva ili svojih osjećaja. Prihvatajući unaprijed nešto, a da se pri tome nema znanje o tome ulazi se u predrasudu. Ako se nešto prihvati kao gotova stvar, na osnovu neznanja, veoma brzo se pokaže da je to zabluda ili da je pogrešno. Takođe, pokaže se da tako nešto ne može imati nikakvog realnog osnova u nekom iskustvu, a dosta često i u čovjekovom emocionalnom životu.

Stavovi i mišljenja o drugostima zasnovani na pogreškama ili zabludama su prisutni gotovo svuda, u svakoj sferi čovjekovog bitisanja i egzistencije. Iznoseći svoj stav prema zajednici ili prema društvenoj grupi kojoj pripada ili ne pripada, pojedinac ga formira na tri nivoa: jedan je racionalni, sadržan u znanju ili saznanju; drugi je emocionalni, sadržan u osjećaju i iracionalnoj sferi čovjekove ličnosti, i treći je životno iskustveni koji se vezuje za društvenu neizvjesnost i koja je to i takav stav napravila od našeg mišljenja. U strukturi predrasuda su prisutne tri logike: logika saznanja, logika srca i logika (ne)iskustva koje su u svojoj strukturalnoj ravni na više nivoa čvrsto konstituisane.

Prisutne su predrasude o različitim sferama čovjekove ličnosti i djelovanja i egzistiranja. Najčešće se govori o vjerskim, nacionalnim i rasnim predrasudama, ali i o predrasudama u domenu pola, roda i svega onoga što je razlika i što je drugost.

Na balkanskom, odnosno južnoslovenskom prostoru predrasude jako dugo traju. Njihova dugotrajnost se postiže time što se kao negativni principi čvršće vezuju za dušu i emocije, nego pozitivni. A unutrašnja dimenzija čovjekovog bića, na prostoru gdje su predrasude najviše vezane za grupe i pripadnost njima, i gdje se pripadnik druge grupe, čim nije sa njime smatra da je protiv njega, su jako kompleksne.

Akcije i radnje utemeljene na predrasudama, na balkanskom području, bile su veoma opasne i imale su tragične posledice. Pri tome, ako se predrasude o drugostima fingiraju u političke svrhe, kao što je bio slučaj sa ex-ju društvom. One su mnogo pogubnije kako po sudbinu pojedinca, tako i po sudbinu čitave grupe i društva. Dekonstrukcija društva na balkanskom području je bila najbolji lakmus papir za pokazivanje toga koliko predrasude koje su očigledno bile podstaknute sticajem nekih situacionih faktora spolja, mogu da izazovu razorne posledice po društvo.

Postojanje i formiranje prerasuda i stereotipija o drugostima, kao i način njihovog ispoljavanja zavise od mnogo faktora. Pokazuje se da zavise od tipa ličnosti, stepena obrazovanja i saznanja, kao i od porodičnog vaspitanja. Kada se pomenuti faktori formiraju i konstituišu na principima kulture mira, u čijoj osnovi je životna koegzistencija, uviđa se da mnogo toga što se loše čulo o različitim drugostima, posledica je neznanja. A kada se uvidi pravo stanje stvari pokazuje se da drugost o kojoj se zaključivalo na osnovu pretjerane emocije ili poluistine je slična po mnogim stvarima, ako ne čak i nadvladajuća i dominirajuća. Tri faktora od kojih zavisi postojanje i opstojnost predrasuda i stereotipija su (ne)postignuća jednog ambijenta u civilizacijskom slijedu događanja. Zapaža se da čitav svijet postaje jedan i jedno, uz uvažavanje svih specifičnosti koje tvore bitne različitosti. Prevazilaženje predrasuda na principima kulture mira je proces u koji moderan svijet užurbano ulazi. To su prirodne zakonitosti postojanja, jer se stalno nešto mijenja, stalno nešto treba. A dok se mijenja egzistencija čovjekovog bivstvovanja radi se o živim i dinamičkim procesima. Čim nema promjena društvo je statično, i završeno je sa njegovim razvojem. Čim kod pojedinaca i grupa nema razmjene informacija i podataka o drugostima, čim nema različitih pogleda i mišljenja društvo postaje nemoćno u razrešavanju ključnih problema. Nemoćno je jer se ne može upustiti u razrešavanje mimo predrasuda i mimo poluistina. Jedino se statično društvo, koje ne počiva na principima kulture mira, može braniti predrasudama. Ali to nije prava odbrana. To je samo pokušaj da se nastavi egzistirati u svijetu i društvu koje se ima, a ne može se prihvatiti razmjena drugačijih mišljenja, ideja i konkurencije koja iz globalnog društva dolazi. Jezička i identitetska podstruktura doprinose da se uđe u srž konteksta sličnosti i da se svi razumiju.

SISTEMSKO IZUČAVANJE I SPOZNAVANJE JEZIČKE I IDENTITETSKE PODSTRUKTURE DRUŠTVA

Identitetske podstrukture ukazuju da je čovjek, i kao pojedinac i kao pripadnik društvene grupe kompleksno biće koje ima razum i osjećanja, slutnje i snove, podsvijest i svijest. Prohodnost i razvoj svijesti o egzistiranju mnoštva identiteta zavisi od socijalizacije svojstava koje pojedinac ili grupa posjeduju. Socijalizacija u različitim razdobljima, kao što je bio slučaj i na južnoslovenskom prostoru je doživljavala svoje mijene. U jednom razdoblju se insistiralo na jednom jedinstvenom identitetu, što je bila svojevrsna jednostranost u poimanju ovog fenomena (Bek, 2001: 57-62). U drugom razdoblju jedna jednostranost zamijenila je drugu, koja je počivala na insistiranju koje je veoma razumljivo na posebnostima, odnosno na nacionalnom identitetu. Kultura mira je način života koji podrazumijeva mnogo umjereniju liniju u tumačenju i poimanju identiteta. Može se reći da je ta percepcija identitetskih obilježja sadržana u jednom «zajedničkom identitetskom tržištu», ili bolje reći «kloniranom tržištu». Na prvi pogled takvo određenje zvuči malo empatično ili prenaglašeno, ali u suštini je jedna sveobuhvatna identitetska figura ili sinonim za zajedništvo mnoštva identiteta. To je prostor koji popunjavaju svi oni koji nemaju nikakve prepreke u razumijevanju i shvatanju svih drugosti. Sudionici i učesnici, na i, u ambijentu «kloniranog identitetskog tržišta» imaju svekoliku otvorenost. Ta otvorenost koju imaju može biti integrativna, nikada naprosto razdvajajuća, podvajajuća ili separatistička. «Klonirano identitetsko tržište» ima tendenciju da izaziva barijere, na neki način da ih provocira. Takođe, poziva pojedince u javne forume da bi im se pokazalo da treba razgovarati zajedno. I to u javne forume poziva one pripadnike određenih grupa koji smatraju da ne treba ili da se nema što razgovarati, i o čemu sa drugostima.

Na „kloniranom identitetskom tržištu“ dolazi do integracije različitosti. Dolazi i do integracije različitih pojedinaca i društvenih grupa. Identitetsko tržište ne teži nečemu što bi se moglo nazvati niveliranje ljudi, nego socijalizaciji njegovih strukturnih segmenata. A strukturu toga tržišta konstituišu ljudi i identitetski sadržaji. Tradicija identitetskih obilježja na Balkanu je da pojedinci i čitave grupe ne žele međusobno komunicirati. Ideja «kloniranog identitetskog tržišta» je da ostvari nešto što je suprotno toj nakani prisutnog ponašanja. Ako pojedinac ili grupa, kao pripadnici određenog identiteta ostanu zatvoreni u svojim obilježjima, bilo strukturnim bilo geografskim bilo onim koje zamišljaju u nekom graničnom okruženju njih ne zanima egzistiranje mnoštva identiteta. I onda oni prelaze i žive u najobičnijem politikanstvu. Među takvim pripadnicima identitetskih nakana mogu se naći, i često se nalaze intelektualci i značajni stvaraoci. Socijalizacija identitetskih svojstava znači da u okviru «kloniranog identitetskog tržišta» javno se govori o svom iskustvu suživota, recimo nacionalnog, ili religijskog, ili političkog, ili kulturnog, ili nekog drugog identiteta. Jer, ima slučajeva da se često mimo toga tržišta kao neki autoriteti izgradnje prije svega nacionalnog identiteta uzimaju određena djela koja njihovi autori pišu u osami, a da pri tome nisu imali namjeru da između njihovog djela i nacionalnog identiteta stoji znak jednakosti. Da ljudi to ne bi uzimali kao

jednostranu identitetsku platformu, tu je «klonirano identitetsko tržište», koje će kroz javni razgovor socijalizirati ono što je univerzalno i zajedničko u egzistiranju mnoštva različitosti. A mnoštvo različitosti se ne može razumjeti bez otvorenosti dijaloga i jezičkih kodova.

KONTEKST JEZIČKE I IDENTITETSKE PODSTRUKTURE KAO SINTEZA INTEGRIRAJUĆIH RAZLIČITOSTI

Vapaj za dijalogom, a pogotovo o traumatičnim stvarima koje optećuju identitetske podstrukture je neophodnost trenutka i trajanja. Nepostojanje uslova unutar društvene strukture za razvoj kulture dijaloga konstituiše ambijent u kome se komunikacija u javnom prostoru zloupotrebljava. Zloupotreba se vrši od strane neobrazovanih i onih nesprenih za razrešenje problematičnosti. A prevazilaženje protivurječnosti identitetske podstrukture društva postiže se dijalogom. Zagovaranje dijaloga po svaku cijenu je imperativni zahtjev vremena, koje se može u figurativnom smislu odrediti kao period kulture mira na Balkanu, odnosno južnoslovenskom arealu. Pogotovo je bitan dijalog u medijima, zbog uticaja koji imaju u društvu. Mediji su često kritikovani zbog mogućnosti određene manipulacije. Ali, s druge strane jako bitno je istaći najvažniju stvar koju mediji nose u svom egzistirajućem biću – a to je javni dijalog. Mass mediji, kada je u pitanju prevazilaženje konfliktности identitetskih obilježja mogu upriličiti ono što su Rimljani imali kao «Forum», a Grci kao «Agor». Jer, ako je ista poteklo bitno iz značajno is stvaralaštva duha poteklo je iz tih javnih foruma. Današnji forumi u smislu prevazilaženja protuvrječnosti su ekrani, kao što su kod Grka i Rimljana bili trgovci. Dijalog izvorno podrazumijeva da imaju dvije različitosti u nečemu što je logos, što je zajednički jezik i šti je zajednička riječ. To znači, da dijalog postoji kada su se negdje u nekoj tački dodira prihvatile i susrele sve osnovne pretpostavke. A dodirne tačke su da se govori i razumije isti jezik i da postoji istomišljeništvo u nekim osnovnim stvarima. Recimo, da su ljudi demokrate i prosvetitelji, a da ne vole nacionalizam u dijelu koji se tiče mržnje i predrasuda prema drugostima. Ili da su recimo nacionalisti i da ne vole integracije koje po njima uvijek uništavaju, asimiliraju. I ti pojedinci se negdje na tim dodirnim tačkama nađu i razgovaraju. Dijalog je nešto što uvijek treba dovesti u pitanje sa zajedničkim jezikom i krenuti od toga. Pri tome dijaloga na balkanskom prostoru ima kada se razgovara o nebitnim stvarima i pitanjima. Čim krene priča o ozbiljnim i fundamentalnim stvarima dolazi do konflikta. Kultura dijaloga ne može pretpostaviti da neko ima fundamentalne pretpostavke drugačije. I u tom momentu i tački dodira počinje kultura dijaloga, koja ustvari nije kultura dijaloga, nego je kultura nečega što tek omogućava dijalog.

Za kulturu dijaloga na balkanskim, odnosno južnoslovenskim prostorima kao preduslov kulture mira treba puno sumnje i puno događanja u priopštenju takve komunikacije. Na balkanskim prostorima se naučilo živjeti u svojim «malim ćelijama», pri čemu se ne želi razgovarati sa neisto-

mišljenicima, koji nemaju iste pretpostavke za razgovor. A ako postoje iste pretpostavke, onda se često kaže da kao istomišljenici nemaju što razgovarati, pri čemu su svi sudionici dijaloga izloženi žestokoj javnoj kritici. U balkanskim, odnosno južnoslovenskim prostorima je neophodno naučiti živjeti u pluralu različitosti (Vukadinović, 2002:52-55). Velika mana i nedostatak takvog koncepta komuniciranja je što ljudi na pomenutom području, uglavnom žive u malim državama, u modelu koji je monoetnički ili mononacionalni. Zbog toga u konkretnom društvu treba naučiti, imati saznanje i svijest o tome da je društvo pluralno, i da ima puno različitih grupacija i da je to jako dobro. Tu ima puno slojeva koji stratifikovani jedan pored drugoga, a ne jedan iznad drugoga, čine društvo bogatijim i punijim. A pogotovo ga čine identitetske podstrukture u svojoj punoći različitosti.

ZAKLJUČAK: UVAŽAVANJE RAZLIČITIOSTI U KONTEKSTU SLIČNOSTI

Društvenu strukturu će stabilizirati bogatstvo različitosti i sličnosti njihovog konteksta u kojemu se ispoljavaju. Najznačajniji promotori kulturoloških vrednota u modernizacijskom vremenu nisu, po svoj prilici, obrazovne institucije, već mediji. Razvijajući, prvenstveno, svijest o elementima koji tvore kulturni dijalog, a protiv onih o nesložnjivosti, mržnji i netoleranciji, medijska podstruktura u (ko)egzistenciji sa identitetskom razvija specifičnu sintezu različitosti. Mediji oblikuju javno mnjenje, a sinteza različitosti u razrešenju ili makar neutralisanju protivurječnosti unutar identitetske podstrukture će pokazati da ljudi ne smiju biti pesimisti da je u sredini gdje žive i djeluju sve crno. Dobijajući tako loše poruke o nečemu što je dio društvene strukture stvara se slika o bespomoćnosti pojedinca i institucija da rešavaju konfliktnosti. Isključivo takva slika nije ni realna. Jer život i društvo se sastoje od različitosti koje nisu samo crne i bijele. Već tu ima i drugih boja. Te boje nastoje prenijeti mediji. Približavaju ih pojedincima i grupama koje su djelovale pod utiskom jednostranosti i stereotipija. Mediji razobličavaju puzajuću sliku da se ne može i neće ništa napraviti po pitanju sinteze različitosti. U tom slučaju odgovornost je podijeljena. Ona nije samo ni na medijima, a ni na zagovornicima (ne) konfliktne identitetske podstrukture društva, nego na sinergiji svih činilaca koja se ispoljava kao specifična sinteza različitosti. Konstituenti sinteze različitosti nastoje promovisati neke posebne i neke pozitivne strukture u istih mah. Isto tako i isticati posebne primjere. Na taj način se doprinosi stvaranju jedne društvene realnosti. A realnost unutar identitetske podstrukture nije tako crna, kako je mnogi vide. Odgovornost je u tom smislu najviše na kreatorima društvenih podstrukture. U tom smislu budućnost po pitanju protivurječnosti unutar identitetske podstrukture društva je onakva kakvu je budu kreirali protagonisti navedene i medijske društvene strukture.

Temelj svakog demokratskog društva je dijalog. Veza argumentima koji dovode do kvalitetnog rješenja, a time i napretka samog društva. Na svojevrsan način kardinal Rajcinger, odnosno papa emeritus Benedikt XVI u svojoj enciklici «Caritas in veritate» poziva na interdisciplinarni

dijalog različitih u jednom društvu oko bitnih pitanja. Sve je manje kulture dijaloga u društvu i vrlo često kada dvije strane trebaju biti u dijalogu bilo da se radi o pojedincima, bilo da se radi o ustanovama, dolazi do toga da jedna strana krene krivim putem neuvažavanja i neslušanja argumenata pa da nemamo dijalog i da na kraju krajeva ni druga strana više ne može izreći ono što je htjela. U tom kontekstu uistinu se nalazi društvo na početku jednog milenijumskog i modernističkog demokratskog razvoja. Kao da se sve to prespavalo više od dvadeset godina, od 1990. godine, zbog čega je situacija dosta zabrinjavajuća.

U odnosu sa demokratskom strukturom, društvo se tu susrijeće s izazovom pitanja savjesti pojedinca. Propitivanje je to načina na koji se zagovaraju sopstvene ideje. U društvu u kojem demokratija nije zaživjela u punom smislu i kapacitetu, na te izazove najbolje mogu odgovoriti nezavisni pojedinci i mediji svojim angažmanima i inicijativama koje se temelje na uvažavanju različitosti promišljanja, kao i stručne i profesionalne utemeljenosti nečega što je korektiv ili «dežurno oko» demokratije i svih njenih zloupotreba od strane vladajućih elita.

Integracije i priključenje cjelokupnog južnoslovenskog prostora kulturološkim i civilizacijskim tekovinama, a ne normativnim i geografskim, je jako važno, jer od toga zavisi ne samo stabilnost regiona, već i postignuća u mnogim sferama društvenog djelanja. Zbog konfliktnosti izraženih u pojedinim segmentima regiona cjelokupni ambijent se mora kulturološki integrisati. Svako prolongiranje integriranja pomenutih vrednota, a insistiranja na normativno institucionalnim integracijama stvara povoljnu klimu za daljnje egzistiranje destrukcije, konfuzije i vakuuma u sistemu vrednota.

Sva nastojanja u papirologiji podrške pojedinim imaginarnim integracijskim poglavljima koja se postavljaju pred zemlje južnoslovenskog ambijenta će biti uzaludna, ukoliko se u glavama ljudi ne formira sistem kulturoloških i civilizacijskih vrednota koje baštini Evropa, a ne Evropska unija, i koji će doprinijeti ne samo formalnim integracijama zemalja južnoslovenskog prostora, već i promjeni načina razmišljanja. A promjena strukturnih segmenata svijesti kao dominantno i prvenstveno podrazumijeva kulturu dijaloga kao spremnost na ukrštanje različitih argumenata u cilju razvoja i napretka društva u svim sferama egzistiranja. Shvatanje kulturoloških vrijednosti koje egzistiraju u društvu na način njihovog doživljavanja kao prednosti, a ne mana ili nedostataka je ključna filozofija promišljanja društvenih promjena. A kada se govori o jezičkim identitetima njihovu opstojnost valja mjeriti u velikim jedinicama vremena

LITERATURA

- Allport, G. *The Nature of Prejudice*. New York: Doubledau, 1958.
- Banks, J. and B. Ch. A. McGree. *Multicultural Education. Issuess and Perspectives*. New York, 1997.
- Bek, U. *Rizično društvo*. Beograd: „Filip Višnjić“, 2001.
- Giddens, A. *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Oxford: Polity Press, 1992.

- Golubović, Z. *Društveni karakter i društvene promene u svetlu nacionalnih sukoba*. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 1995.
- Habermas J. „Državljanstvo i nacionalni identitet – razmišljanja o evropskoj budućnosti“. *Filozofska istraživanja* 49 (1991).
- Kerbel, M. R. *Remote and Contolled Media Politics in a Cynical Age*. Boulder Colo: Westview Press 1995.
- Kristal, D. *Smrt jezika*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2003.
- Mitrović, Lj. *Geokultura razvoja Balkana i savremena sociologija*. Novi Sad i Niš: Prometej i Centar za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Nišu, 2001.
- Todorova, M. *Imaginarni Balkan*. Beograd: Biblioteka XX vek, 1998.
- Vukadinović, S. „Jedinstvo raznolikosti“. *Revija slobodne misli* 8, 35 (2002): 52-54.
- Vukadinović, S. „Građanska povezanost mnoštva identiteta kao vrijednost društava Jugoistočne Evrope“. U *Kulturni i etnički identiteti u procesu globalizacije i regionalizacije Balkana*, priredili Lj. Mitrović, D. B. Đorđević i D. Todorović, 250-254. Niš: Centar za balkanske studije i JUNIR, 2002.
- Wallerstein, I. *Kriza kao prelazno razdoblje. Dinamika globalne krize*. Beograd: Radnička štampa, 1985.

Srdjan Vukadinović

SIMILARITIES CONTEXT LANGUAGE AND IDENTITY SUBSTRUCTURE COMPANY

Summary: The context in which nations live in the South Slavs is very similar, if not in a significant part of the same. Problems in communication and understanding create a gap within the structure of social change modernization era. Value compromise in differences. Any system, including the social structure can function only if there is a degree of mutual fund its constituents, as well as readiness for dialogue. In the dialogue the key to success is a compromise. Within the various substructures of society as two very volatile segment impose the necessity of dialogue, which is in addition to the trust is based on the synthesis of diversity. A variety of identity in an area that represents the diversity and specificity of a particular comparative advantage in social being, compared to other more homogeneous areal. Differences identity of existence is something you can not escape and which is often caused conflicts and conflicts. Conflict misunderstanding diversity of identity is a companion of life events on the South Slavs. In other features of identity are not rarely seen danger to their own existence.

The essence of the confrontation of identities in social change can be seen in the conflict, which is the result of certain prejudices and stereotypes, according to the second or third. In addition, the feature of inter-identity conflict borne of ignorance of the specifics of the cultural identity of other properties. In this sense, the role of media is of great

importance. Synthesis of diversity which is demonstrated in conjunction media and identity of the substructure of society is manifested in specific the phrase - culture of peace. Culture of Peace in coexistence is something that is constituted on understanding, tolerance, nonstereotopy, and above all, the knowledge of otherness. Of course, stereotipi will exist not only in the past and present, but also in the future. When you add even mitomany in explaining and interpreting interidentity relations on a seismically active area resulting confusion that culminates destruction and conflict. The fundamental determinant of the culture of peace makes the education and training, above all, the younger generation not to stereotipi mania, but on reflection that respects and appreciates diversity and is based on their own speculative, rational and emotional experience. The resultant basic determinants of the incidence of a culture of peace leads to the synthesis of diversity through the establishment of, and in, the dialogue diversity substructure of society. The essence of social change modernization era is to promote cultural values which transcend divisions, a highlight and emphasize the differences as integration nucleus.

Key words: context, similarities, language substructure, identity substructure, unity in diversity, changes.

КА БАЛКАНСКИМ СИНТЕЗАМА

Резиме: У раду се указује на постојање и вредноост дела која доприносе балканолошким истраживањима (и синтезама), и напомиње могућност израде великог (обједињеног) дијалекатског речника српских говора централног Балкана.

Кључне речи: српски језик, народни говори, балканологија, историјска филологија, језичка прошлост Балкана.

Ако постоји јединство наслова и оног што за насловом следи, што га подржава, као насловом именована реалност, па и као коментар, или аргументација, онда се, ваљда, и у сваком прилогу нашег часописа мора осетити потреба, или услов, да све што следи треба да има карактер синтезе, да томе доприноси, и да се тиче Балкана, односно неке његове културолошке димензије (историје, социологије, уметности, науке...). Нама је блиско опредељење да се то, та балканска ситеза, потражи, види и проучи на плану језика, а они су овде (на Балкану) иако сви индоевропски ипак од најмање три тока: грчки, албански и словенски – у више видова. За раније периоде, што управо представља предмет синтеза, јесу језици романске провинијенције, као и османски језици, стигли са турском окупацијом, али и остаци неких других језика, које је данас с великом одговорности тешко спомињати, који се читају као супстрати (или, за неке периоде, и у односу на друге слојеве и као – адстрати). Томе се придружују и други језици са скромнијим уделом, било у језичкој култури, било у броју говорника (ромски и сл.). На Балкану се, током историје доиста све, штошта, и многошта, бурно мењало, и измењивало. А та бурна изменљивост, смене, утицаји, узроци, поводи и резултати, и јесу нека одлика балканског културног стања, неке балканизације.

Истина, наспрам појма *балканизације* као процеса мрвљења, кидања, усложњавања, прегруписавања, преоријентација и „цветања различитих цветова“, а они понекад, и то врло живо и бујно могу бити не само цвеће него и шикара или коров, у језичкој науци балканизација значи нешто супротно – „развијање особина заједничких словенским и несловенским језицима на Балкану“, тј. успостављање типолошке сличности генетски несродних језика (у нашем случају словенских и несловенских). Говори источне и јужне Србије, као и македонски и бугарски језик, баш су добрано одмакли у балканистичком процесу, нарочито на плану морфолошког дела граматичких односа.

¹ nedb@ni.ac.rs

Насупрот свему, а с погледом на „балканске синтезе“ језичка интерференција, с много појединачних прилога науци, још није добила задовољавајуће синтетичко дело. Очигледно томе недостају систематска проучавања не само језичког но и културног, уопште суживота и на дијахроном и на синхроном плану. Чак и у временима које називамо век(овима) науке, увек је нешто недостајало да се Балкан посматра као целина: или су делови Балкана припадали различитим царствима, или различитим религијама, или различитим црквама у оквиру исте религије. Кад балкански народи нису били у (међусобном) рату, били су у неким блоковима, туђим интересним сферама; кад нису били у блоковима, цепале су их државне границе; кад би се показала прилика – оправдана или не, стваране су нове државе (не само народа, него и делова народа, но и дојакошњих народности!), проглашавали се нови језици, пресађиване идеологије и концепти, све с напоменама да однекуд навиру „нове вредности“ које „моле“ да се расеју (или пресаде) по Балкану. Чак и пројекти за које би се рекло да су ослобођени верског и националног предзнака пате од нецеловитости, јер је база података нецеловита, било због неукључености података (Албанија, рецимо), било због ампутације (Косово и Метохија, нажалост!). Такву муку муче и наши пројекти (у Нишу) јер говоре о Балкану, о балканским друштвима у транзицији, али не могу укључити део који припада Албанији, или Албанцима у целини, чија је привреда, наука, социјална и политичка ситуација због језичких и политичких баријера истраживачу недоступна. Веровано ће сличне тешкоће настати и кад се наука почне обраћати статистичкој бази која сада припада свакој од нових држава насталих распадом Југославије. Чини се да степен „другости“ није још утврђен, али је очигледна тежња ка сепарацији, самобитности, осебујности, другости сваког новог ентитета, који почну на националној основи (често дрско – подгрејано или прегрејано), а онда се протегну на све што треба да обележава једно друштво (државу, која хоће свој службени језик, своју академију наука, своју цркву и сл.).

А *другости* на Балкану често нису само могућност за богатство и ширину живљења, већ понекад и разлог за надгорњавања, па и отворене сукобе („Они нама оца, ми њима мајку“, писало је у једном роману, као врло успешна карактеризација српско–бугарских односа у Првом светском рату, а после је то, не знамо зашто, избрисано). Бивало је времена кад су балкански народи једни другима (пре)узимали територије, убеђивали слабије да не постоје, покорене да никад нису ни постојали, постављали управе, заводили санкције, објављивали ратове, стављали клипове у тачкове, да би опет, у не тако далеким следећим временима обећавали сарадњу, спомињали подршку, препоручивали се, често не скривајући намеру да ће потиснуто лако проговорити „ако устреба“, „кад устреба“, кад бог хоће а газда нареди! (јер „можемо опростити, али не смемо заборавити!“).

Култура (нарочито оно што се могло, по природи ствари, приказивати масовно) јесте попреште где се најпре распламса и лепо и ружно – некад само као назнака да тако нешто већ постоји (латентно) у (међу)националним односима, привреди, политици, а некад као по-

буђујућа помисао да нека одеолошка (без обзира на предзнак) клица тражи промоцију. На стадионима, рецимо, било је и колективног плача, и колективне псовке, и подршке и претње, па неретко и обрачуна са законским санкцијама (и казнама које као да ретко кога могу опаметити).

Па ипак, култура је оно што је најпоузданије и творило и чувало цивилизацијски напредак који су балкански народи морали и схватити и развијати пре но што се обрете свету. Ако неко хоће да види – балканске ће синтезе препознати на свим плановима (у одећи, обући, кући и покуству, обреду и обичају, у говору и размишљању, у поимању и творењу). А није све ни тако јасно. Једно од нејасних питања је како ће југословенски народи на Балкану доживети синтезу са Евопом, кад је нису могли градити у Југославији, али на то питање, све путујући ка новим европским вредностима, наше ноге поприлично храмљу, нарочито кад хоће да поскоче, па нешто (од историјских препрека) и да прескоче.

Имајући у виду оно што се на плану неке синтезе ствара у широј средини где се *Балканске синтезе* стварају и публикују, помишљали смо да велику корист таквим пројектима подједнако доносе стручни и одговорни, нови и богати пројекти којима се захватају дубљи слојеви историје (у најширем значењу те речи), чак и више од оних који синтезу проглашавају, или макар спомињу без претходних свеобухватних проучавања, анализа и закључивања. Имамо у виду неколико подухвата на које бисмо скренули пажњу, уз јасну свест о ограничениости сваког људског резултата па и оног који ми имамо у виду. То су дела која, по правилу, траже научну компетенцију, широко познавање прилика, методолошку прилагођеност, вишегодишње искуство (с много „припремних“ радњи), уважавање разлога који се нижу у дијахроној перспективи, и резултата који се објашњавају тек употребом широког спектра аргумената. Она захватају културу више од једног народа. Усуђујемо се рећи: балканским синтезама доприносе управо бројем уочених, проучених, описаних и систематисаних појединости.

Издвајамо само нека.

1

Митологике др Сретана Петровића: *Митологија, магија и обичаји* (1992), *Митологија Срба* (1995), *Српска митологија I–IV* (1999), *Српска митологија*, у обичајима, веровањима и ритуалу, све до књиге *Магија и животни круг*, која се ових дана појавила у издању Етно-културолошке радионице Сврљиг, којом иначе проф. Петровић и води.²

Служећи се достигнућима европске науке из области митологије (естетике, културологије), Сретен Петровић обрео се у конкретној стварности свога завичајног региона, и врло детаљно почео истраживати све што је имало карактер једне праксе која је до њега описивана углавном као остатак остатака, и – нецеловито. Истина, и његов рад

2 Потпунију библиографију радова овог аутора, и о овој тематици, види у: Сретен Петровић: *Магија и животни круг* у обичајима и веровању; Етно-културолошка радионица Сврљиг, посебна издања: Културна историја Сврљига, књ. VII, Сврљиг 2016, стр. 324.

долази релативно касно, када је много од некадашњих обичаја, обреда, радне и свечане праксе села и сељака пресељено у заборав, и углавном се чува у сећању најстаријег становништва. Имао је и среће да затекне у животу велики број зналаца и познавалаца усмене културе, чини нам се више код старица него код стараца, у сваком селу сврљишкога краја (данас већ тај се његов наум не би могао остварити, а тек га једна генерација дели од теренских истраживања почетком деведесетих година XX века). *Културна историја Сврљига*³, и све што је касније изашло на њеном трагу, у истраживањима С. Петровића добило је широка објашњења која једну праксу српскога народа нашега региона (и хришћанске и предхришћанске епохе) научно објашњава, повезује и теоријски и емпиријски са светом, и – што је Петровићева лична методолошка одлика – промишља, не бежећи од недоумица и остављајући могућност да се, евентуално, пође и другим путевима у културолошким студијама скорашње реалности обредне праксе чија је редукција већ данас видна, и поред настојања „да се очува традиција“ – ненадоместива. Балканолошки карактер његових митологика је, по нашем мишљењу, несумњив и незаобилазан у даљем истраживању Балкана, управо као пут у који се лако могу укључити проучавања суседних народа с којима је српски био и историјској и свакој другој коегзистенцији.⁴

2.

Др Славољуб Гацковић: *Романизација и романско становништво тимочке зоне од I до XIV века* (2012). Обимно трокњиже са минуциозним анализама врло великог броја података, као покушај да се историја једног балканског региона у коме су се смењивали народи, језици, царства, религије..., рађено иначе као докторат (одбрањен 2007, на Универзитету у Букурешту) чита из језика, доноси велики број чињеница из времена које познајемо више по остацима у језику (топонимији, ономастици) него по записима, односно по писаним документима, и то на бројним језицима, од којих неки више нису живи. Свакако, овде су на располагању и други докази којима наука може да се служи (археолошки налази, материјални артефакти, компарације на методолошком нивоу), али која је то база података (?) којом бисмо могли бити задовољни, ако се зна да је историја Балкана била кројена и именована ратовимима, а ратови су углавном разарали оно што су захватили. Ретки прегеоци науке, који не жале труда, времена, трошка, као др Славољуб Гацковић, могу покушати да се уз сав ризик које носе путеви у далеку, и још даљу, прошлост снађу у разбацаним чињени-

3 „Културна историја Сврљига“ је дугорочни пројекат Етно-културолошке радионице Сврљиг, и из тога истраживања више научних радника, понајвише самих Сврљижана, објављено је у серији *Културна историја* 7 књига, а исто толико и у серији *Прилози културној историји*, који су по обиму мањи и посвећени појединим питањима прошлости Сврљига. Радионица објављује и Етно-културолошки зборник, годишњак, чији је 20. број у припреми.

4 Овде бисмо споменули да су у Нишу објављиване и друге књиге балканистичке тематике, а међу њима и: Љубинко Раденковић: *Народне басме и бајања* (Ниш–Приштина–Крагујевац 1982, а такође и: *Симболика света у народној магији јужних Словен*, (Ниш–Београд 1996).

цама и раштрканим тврђењима претходника и понуде иоле прихватљив одговор на балканолошка питања суживота на нашем простору у минулим вековима. Нисмо у стању да оцењујемо вредност овога дела, али не можемо се отети инспиративности која долази са сваке стране Гацовићеве пребогате студије. Дуго је рађена ова студије, а још дуже ће користити новим научним радницима, ако их буде, јер је и у ово наше време наука оног типа којом се баве балканолози већ непрофитабилна, ако хоће да остане наука и да не крене у конјултуру. Јер, у условима добре воље и научне објективности, свако сазнање о заједничкој прошлости је разлог за сарадњу, али се и сваки податак који има националну боју може искористити за исхрану егоизма, који ни на личном ни на националном плану нје прихватљив. Јер, ако једно име, макар, у својој гласовној, обличкој и значењској структури носи обележја више језика, а код многих топонима је управо тако, може то име бити заједничко свим тим народима, али може бити и прилика сваком народу појединачно да то име веже само за себе. Гацовић је показао како се може, и мора, изучавање прошлости заснивати на објективним доказима и тумачити научно одговорним резонем, уважавајући историју и интерференцију.

3.

Др Александар Лома: *Топонимија Бањске хрисовуље* (2013). Ономатолошка истраживања српског језичког простора систематски трају већ неколико деценија: обрађује се терен, нарочито у републици Србији, најдетаљније на простору Косова и Метохија, издаје се часопис *Ономатолошки прилози*, израђују се докторати, објављују студије.⁵ Грађа је углавном публикована, а најкорисније искоришћавана у изради *Етимолошког речника српског језика*. На челу тога дугорочног пројекта је академик Александар Лома, који је 2013. године објавио врло значајно дело *Топонимија Бањске хрисовуље* – даровнице Краља Милутина (с почетка 14. века), која садржи доста ономастичких података (имена људи и реалија у простору, што је годинама већ предлог најотбилнијих ономатолошких сзудија у нашој науци (П. Ивић, М. Грковић, Н. Родић – в. тамо дату библиографију, на стр. 302–310).⁶

Бројем података, познавањем историјске лингвистике, зналачким разлучивањем на нивое образовања и постојања ономастичког фонда (прасловенски, старословенски, старосрпски итд.), минуционим анализама, успосављањем многобројних веза са сличним образовањима на другим језицима, методологијом налазе и тумачења, новим решењима, отклањањем заблуда – ово дело надмаша све што

5 Некада су држане и Ономастичке конференције (Тиват, Скопље, Дубровник, Порторож, Мостар. Доњи Милановац, Приштина), које су окупљале готово све који су се бавили овом граном језичке науке, али се то прекинуло после раскида административних веза заједничке државе.

6 Краљ Милутин (1282–1321), по ондашњем обичају, после изградње цркве у селу Бањска (1313–1316) даровао је „селима поред Ибра, Ситнице, Лаба, у Расу, Хвосну, Плаву, Будимљу, Зети“ многа имања. „Након Косовског боја 1389. године Турци Османлије су похарали Милутинову задужбину и том приликом понели и Повелу која се од друге половине XV века чува у Цариграду, у султановој ризници Старог Сараја“. Wikipediја < 30. 3. 2016.

се пре тога о сличним фактима појављивало у нашој (а неки кажу и словенској, уопште) науци. Због тога је, сматрамо, незаобилазно и у науци која пледира да се бави синтезом балканске историје која се чита из језика.

4.

На помолу смо једног подухвата у области дијалекатске лексикографије, који се одавно нуди Нишу, и за који се ова средина одавно и спрема. Наиме, после целе једне серије дијалекатских речника којима се покривају говори: јужне Србије, са Врањем као центром, лесковачки крај, Црна Трава, јабланички крај, Лужница, пиротски крај, околина Ниша, Тимочка крајина, Кривовирски Тимок,⁷ призренски говор, сврљишки крај – када је у руке науке предато више хиљада страна са више десетине хиљада речи записаних у (још) живим народним говорима, и лексички обрађених, које је сада могуће синтетисати у јединственог дело појављује се могућност да се ти напори и резултати обједине. Одбрањен је и магистарски рад о лексикографским поступцима у дијалекатским речницима југоисточне Србије (Мирјана Илић, обј. 2004). У Нишу је одржан и научни скуп *Домети дијалекатске лексикографије* (зборник, 2014).

Ниш ће ускоро имати докторе лексикографе.⁸

Велика је шанса да се у догледно време засније и отпочне рад на обједињеном речнику српских народних говора југоисточне Србије, централних области Балкана.⁹

***

Ово су само неке назнаке постојећих дела и предстојећих задатака да се из области језичких наука оснаже истраживачки пројекти балканологије. Надајмо се да ће бити пажње, разумевања и помоћи, на истраживачким пословима који надмашају кадровске и друге могућности једног народа, па њихов балкански значај и балканистички карактер обавезује и стручне снаге, и научне институције и националне и државне заједнице да се помогне сваком послу који носи добру

7 Наводимо најкраће: Момчило Златановић: *Речник народног говора југа Србије* (обједињен. Врање, 2001); Брана Митровић: *Речник лесковачког говора* (Лесковац, 1984), Радмила Жугић: *Речник говора јабланичког краја* (Београд, 2005); Радосав Стојановић: *Црнотравски речник* (Београд, 2010); Драгослав Манић Форски: *Лужнички речник* (Бабушница, 1997), Новица Живковић: *Речник пиротског говора* (Пирот 1987), Драгољуб Златковић: *Речник пиротског говора* (Београд, 2014), Јакша Динић: *Тимочки дијалекатски речник* (Београд, 2008, уз претходна три наставка), Љубиша Рајковић: *Речник Тимочког говора* (Неготин, 2014), Миодраг Марковић: *Речник народног говора у Црној реци* (Београд, 1986, са допуном); Власитимир Јовановић: *Речник села Каменице*, код Ниша (Београд 2004, са допуном), Видоје Цветановић: *Речник запаљског говора* (Гаџин Хан, 2013).

8 Тања Милосављевић, докторат на Универзитету у Крагујевцу (пред одбраном). *Лексика призренског говора*; Ана Савић Грујић, Универзитет у Београду (пред одбраном): *Лексика за ознаку човека по физичким својствима*.

9 Сличан подухват већ је остварен *Речником српских говора Војводине* (ред. др Драгољуб Петровић), који је Матица Српска, из године у годину, објавила у десет свезака.

вољу, научну објективност, и разумевање за суживот.

Nedeljko Bogdanović

TOWARDS BALKAN SYNTHESSES

Summary: The paper points to the existence and value of the works that contribute to Balkanological research and syntheses, and puts forward the idea of creating a major / unified dialectological dictionary of Serbian.

Key Words: the Serbian language, dialects, Balkanology, historic philology, language past of the Balkans.

ПРИКАЗИ

Савез Срба у Румунији, Филозофски факултет Универзитета у Нишу, Главни и одговорни уредник проф. др Михај (Миља) Радан, Темишвар/Ниш 2015.

На иницијативу Савеза Срба у Румунији, Центра за научна истраживања и културу Срба у Румунији, а у сарадњи са Филозофским факултетом Универзитета у Нишу, 2015. године штампан је први број часописа *Исходишта*. Заправо, циљ је био покретање часописа у којем би се штампали научноистраживачки радови посвећени пре свега култури Срба у Румунији, а нешто шире и мултикултурности уопште.

Први број овога часописа технички је припремљен за штампу у Темишвару, а штампан је у организацији (и уз финансијску потпору) Филозофског факултета у Нишу. Тако је тај први број и практично обележио један нови вид сарадње ових двеју институција.

Оваквом, штампаном, виду сарадње претходио је Први међународни научни скуп *Материјална и духовна култура Срба у мултиетничким срединама и/или периферним областима*. Скуп је одржан 2014. године на Филолошком, историјском и теолошком факултету Западног универзитета у Темишвару. Иницијатор овога скупа је *Центар за научна истраживања и културу Срба у Румунији* при Савезу Срба у Румунији. Они су и покретачи часописа *Исходишта*, а циљ им је штампање радова који се баве истраживањем духовне и материјалне културне баштине Срба из румунског дела Баната и других енклава у Румунији.

Научни скуп је одржан поводом три јубилеја: седамдесет година од оснивања Западног универзитета у Темишвару, 190 година од рођења Бранка Радичевића и 170 година од смрти Вука Караџића. У сурорганизацији са Западним универзитетом у Темишвару (Студијски програм српски и хрватски језик и књижевност) и Филозофским факултетом Универзитета у Нишу скуп је осмишљен као први у низу на којима ће бити презентовани резултати истраживања српског културног блага у периферним српским језичким областима, какав је Банат, са мултиетничком и мултиконфесионалном структуром становништва.

Први број *Исходишта* окупио је еминентне стручњаке из Румуније, Србије, Црне Горе, Републике Српске, Чешке, Немачке и Русије. Били су то представници реномираних научних институција: Института за српски језик САНУ, Етнографског института САНУ, Балканолошког института САНУ, Академије наука и умјетности Републике Српске, као и бројних факултета из разних земаља.

У часопису су на нешто више од 500 страна штампана 42 рада са 45 аутора (четири рада је у коауторству). Будући да је тема скупа доста широко постављена и да радови припадају различитим тематским

¹ Часопис *ИСХОДИШТА*, број 1, главни и одговорни уредник проф. др Михај (Миља) Радан, издавачи: Савез Срба у Румунији, Филозофски факултет Универзитета у Нишу, Темишвар/Ниш 2015.

целинама, радови у часопису поређани су по азбучном редоследу презимена аутора, а нису груписани по тематским областима.

Увидом у садржину објављених радова, може се константовати да су они из области науке о језику, науке о књижевности, социологије, етнологије и историје.

Радови су писани на српском, румунском, македонском, италијанском и енглеском језику.

Најбројнији су радови у којима се обрађује језичка проблематика. Грађа за те радове узимана је из веома различитих извора.

Правописном страном темишварског часописа *Наша реч* позабавио се Вељко Брборић у раду *Правописне одлике недељника **Наша реч***, указујући на неке правописне специфичности и недоследности.

Језичком интерференцијом на грађи из народних говора различитих српских крајева баве се: Гордана Драгин у раду *Говори у сливу Студенице на тремеђи српских дијалеката (фонетске особине)*, Софија Милорадовић у раду *Српски периферни говори – међујезички утицаји и балканистички процеси*, Радивоје Младеновић у раду *Аорист и имперфекат у говорима метохијско-косовског и северношарпланинског ареала*, Михај Радан у раду *Последице контакта и/или српско (карашевско)-румунског суживота огледане у говорима Румуна из Алмашке долине (Банат) и Слободан Реметић у раду *Језичка и дијалекатска интерференција и вера*. Све ове радове обједињује поуздана грађа из народних говора којом је документована језичка и/или дијалекатска интерференција, чиме је дат драгоцен допринос лингвистичкој контактологији.*

Двоје аутора узели су писане изворе као грађу за анализу. То су: Жарко Бошњакковић, *Творба футура I у два писана идиолекта: из Ченеја (код Темишвара) и Плочице (код Ковина)* и Рајна Драгићевић, *О животу и језику Срба у Хабзбуршкој монархији крајем 18. века на основу једног речника*, чиме је дат допринос проучавању нестандардног писаног језика, односно показано је како један речник из старијег периода може бити извор бројних и драгоцених података о носиоцима идиома на којем је речник писан.

Три рада: Снежане Гудурић, *Неке недоумице везане за начела адаптације француских властитих имена у српском*, Марине Јањић, *Редистрибуција консонантских група унутар нових англицизама у српском језику* и Кристине Сикое, *Imprimuturi de origine Sarba in literature dialectala Banateana (Српске позајмљенице у банатској дијалекатској књижевности)*, тичу се утицаја страних језика на српски (и обрнуто), тј. прилагођавања речи из једног језика и њихово укључивање у други језички систем, што представља тему веома актуелну у овом тренутку, мада, историјски посматрано, она карактерише и сваки други историјски период.

Лексикологији припадају радови: Надежде Јовић, *О неким народним медицинским терминима страног порекла у говорима југоисточне Србије*, Бранкице Марковић, *Из виноградарске лексике Баната*, Драгане Радовановић, *Свадбена лексика у Банату* и Ирене Цветковић Теофиловић, *Изрази за мере у путопису Андреја Петковића*

из 1734. године. Сачињени на разноврсној грађи, ови радови доносе бројне драгоцене податке, језичке, али и многе друге.

Прилог српској ономастици чине радови Живе Милина, *Породични надимци Срба у Банатској Црној Гори. Ономатолошки прилог (XX век)* и Марије Ђинђић, *Епитафи на саборном гробљу у Сентандреји као важан извор за антропонимијска проучавања*. Посебно је драгоцена грађа у овим радовима и она даје могућност наставка истраживања у овој области, тј. показује да је ово богат извор за истраживања у разним правцима.

На грађи из књижевних дела извршена је језичка анализа у радовима Јордане Марковић, *Језик Сремечвих јунака као одраз мултикултуралности*, Видана Николића и Милке Николић, *Стилистичка функција дијалектизама у роману „Време кокошки“ Добрила Ненадића* и Срете Танасића, *Сеобе Милоша Црњанског: на путу између стварног и жељеног – један могући језички аспект*, чиме је још једном показано да су књижевност и језик међусобно повезани до те мере да се готово не могу посматрати одвојено.

Науци о књижевности припадају радови Мирјане Бојанић-Ђирковић и Јелене Младеновић *Болница као просторни ратни топос у романима Крила Станислава Кракова и Дневник о Чарнојевићу Милоша Црњанског*, Миреле Бончее и Рамоне Малице *L'esperienza della guerra i e suoi riflessi nella letteratura e nel cinema italiano odierno*, Славомира Гвозденовића, *Српска поезија у Румунији и њени односи са моденом поезијом у Србији, понаособ са поезијом Васка Поне*, Горана Максимовића, *Однос „периферије“ и „центра“ у српској књижевности 18. и 19. вијека*, Рамоне Малице и Миреле Бончее, *Sub lupa hermeneuticii: Adam Puslojić. O Encercare asupra 175 de vieți din cartea morților (Под дупом херменеутике: Адам Пуслојић. Један покушај у вези са 175 живота из Књиге мртвих)*, Октавије Неделку, *Слика војника између дефетизма и патриотизма код Милоша Црњанског и Ливијуа Ребреануа*, Драгане Тодоресков, *Путописи и есеји Анке Гођевац Субботић*, Лидије Чолевић, *Фрагментарни идентитет Данила Киша* и Драгане Вукићевић, *Књижевност и етнологија – интердисциплинарне везе на примерима реалистичких писаца*. У тим радовима нашли су место бројни писци и њихова дела. У неким је посматрана тема обрађена паралелно на примеру два писца, тј. два дела.

Павел Крејчи приказао је положај србистике у Брну, насловивши ту своју анализу као *Србистика у оквиру јужнословенских филологија и балканистике на универзитету у Брну – прошлост, садашњост и будућност*, одакле се може наслутити и позиција србистике на другим универзитетима у свету.

Један део радова тиче се етнолингвистике, тј. антрополингвистике. Такви су следећи радови: Милина Ивановић Баришић, *Календарски празници код Срба у Румунији*, Јаворка Марков Јоргован, *„Лебац је божје лице“ (обредни хлеб и жито код поморшких Срба)*, Николае Марков, (H)Ala(X)ала демон на лошто време, *характерен за славјнската етническа група на Сирбите, Билгарите и Македонците*, Миљана-Радмила Радан Ускату, *Погребна церемонија код Кара-*

шевака и Срба. Неколико сличности и разлике, Душан Дрљача, *Hora (kolo) sarbo/romana din Carpati si extinderea ei in departari* (Српско/румунско коло у Карпатима и његово даље ширење), Ивица Тодоровић, *Српске етнокултурне границе и савремена преиспитивања народних представа о пореклу – старе истине и изазови*, Светлана Ђирковић, *Истраживања српских заједница у жупанији Арад у Румунији: антрополошколингвистичка анализа наратива о прављењу* и Марија Френциу, *Ipostaye ale sfinteniei poporului Sarb* (Ипостазе светости српског народа). У овим радовима налазе се драгоцени подаци и описи у вези са обичајима и веровањима српског живља, али и свих оних са којима је тај живаљ долазио у додир и на које је утицао или од којих је утицаје попримао. Овакви подаци су посебно значајни ако се има у виду чињеница да се у савременом друштву нагло губе и традиционални обичаји и традиционална веровања Срба у свим крајевима.

О кретању становништва у прошлости, али и његовом положају у овом тренутку говори се у радовима: Саше Јашина, *Српско средњовековно племство у Банату*, Милана Мицића, *Померање становништва Ченеја услед процеса разграничења ка југословенском Банату (1921–1923)* и Љубише Митровића, *Дијаспора и мањине као мост и актери сарадње међу народима у ери глобализованог света*. Овоме списку ваља додати и рад о богумилству, аутора Калина Тимока, *Vogomil graves in Banat and Danube Derdar area*.

Овај веома обиман зборник окупио је бројне стручњаке из разних научних области и из разних научних и наставно-научних установа. Теме које су у својим радовима обрадили доста су разноврсне, те се показало да је мултикултуралност захвалан и богат извор за бројна истраживања. Обрађене теме засноване су на богатој грађи, преузетој из писаних извора или пак донетој са терена. Та грађа је анализирана уз употребу богате научне апаратуре. Валидни закључци до којих се тим путем дошло драгоцени су као подаци, али и као инспирација за наставак истраживања у овој области.

Јордана Марковић

МАТЕРИЈАЛНА И ДУХОВНА КУЛТУРА СРБА У МУЛТИЕТНИЧКИМ СРЕДИНАМА И/ИЛИ ПЕРИФЕРНИМ ОБЛАСТИМА

У организацији Филозофског факултета Универзитета у Нишу, Студијског програма српски и хрватски језик и књижевност Филолошког, историјског и теолошког факултета Западног универзитета у Темишвару и Центра за научна истраживања и културу Срба Савеза Срба у Румунији са седиштем у Темишвару, на Филозофском факултету у Нишу, 16–17. октобра 2015. године, одржан дводневни међународни научни скуп под називом *Материјална и духовна култура Срба у мултиетничким срединама и/или периферним областима*.

Скуп се под истим именом организује по други пут, а поменута основна тема, која дозвољава приступ са становишта различитих научних области (историја, етнографија и етнологија, књижевност, језик, методика наставе језика, социологија), окупила је научне раднике, махом из Србије и Румуније, први пут у октобру 2014. године у Темишвару. Резултат тог првог окупљања је часопис *Исходишта*, који је објављен 2015. године у сарадњи Савеза Срба у Румунији и Филозофског факултета у Нишу. Идеја за покретање часописа и скупова који ће сваком броју претходити, потекла је од Центра за научна истраживања и културу Срба Савеза Срба у Румунији, са основним циљем да се опише, проучи и тиме сачува од нестајања духовна и материјална култура Срба из румунског Баната, али и из осталих српских енклава у Румунији. Од интереса су контакти и различити утицаји и у другим пограничним и мултиетничким областима у којима живе Срби.

На отварању другог по реду скупа говорили су проф. др Горан Максимовић, декан Филозофског факултета у Нишу, проф. др Дана Перчек, декан Филолошког, историјског и теолошког факултета Западног универзитета у Темишвару и инж. Огњан Крстић, председник Срба Савеза Срба у Румунији, који је том приликом декану Филозофског факултета уручио *Захвалницу* Савеза Срба из Румуније. Промовисан је и први број часописа *Исходишта*, а на промоцији су говорили проф. др Михај Радан, проф. др Јордана Марковић и доц. др Данијела Поповић Николић.

Пленарна излагања имали су проф. др Михај Радан, редовни професор са Западног универзитета у Темишвару и проф. др Љубиша Митровић, професор емеритус Филозофског факултета у Нишу.

Проф. Радан, један од покретача скупа и часописа, у свом реферату *О карашевским и алмашким обичајима и обредима. Компаративна студија* настојао је да открије узроке заједничких црта у годишњим обичајима и веровањима Срба Карашевака и њихових суседа Румуна из Алмашке долине. Проф. Митровић је у свом излагању *Улога српске интелектуалне дијаспоре у очувању културног идентитета и афирмацији интереса Србије* истакао улогу интелектуалне дијаспоре

у очувању културног идентитета, у развоју националне привреде и у промоцији Србије у свету, као и улогу српске мањине у суседним земљама, која доприноси разумевању и сарадњи на Балкану.

У радном делу скупа изложена су још 22 реферата, највише из дијалектологије и етнографије, мада их је било везаних и за историју, историју језика и књижевности, као и за методiku наставе српског језика као нематерњег.

Реферат проф. Живе Милина (Темишвар) бавио се представљањем читаве географске области у дијаспори, Банатске Црне Горе, њеног становништва, њиховог језика и системом имена (*Банатска Црна Гора. Историја, Говор. Ономастика*). Ова географска област простире се североисточно од Темишвара и чине је насеља Краљевац, Лукаревац, Петрово Село и Станчево. У прошлости је била насељена претежно Србима, да би за последњих 150 година становништво постало мешовито. Аутор се осврнуо на историју ове области од првих помена насеља у писаним споменицима, на говор – који је шумадијско-војвођански са незамењеним старим јатом, као и на ономастику, која је углавном српска, мада има топонима и антропонима мађарског и румунског порекла.

Проф. Октавија Недељку и Лидија Чолевић (Букурешт) говориле су о Србима у Букурешту (*Срби у Букурешту. Општи приказ*), о њиховом књижевном и културном деловању кроз време, сталној повезаности са Србима из матице, а дале су и преглед институција у којима се негују српска култура и језик.

Реферати Кристине Митић (Ниш) и Миљане Радмиле Радан Ускату (Темишвар) бавили су се етнографским темама.

Излагање Кристине Митић *Обичаји српске заједнице у Румунији (традиционално, старо, обновљено, ново)*, осмишљено је као преглед обичаја Срба у Румунији („срећни дани“, Покладе, Врбица, Ускрс, Духови, Ђурђевдан, Спасовдан, Ивањдан, слава, литије и др.), дат на основу одговарајуће литературе. Успостављене су и паралеле са сличним обичајима Срба у матици (претежно јужна и источна Србија).

Миљана Радмила Радан Ускату припремила је реферат *Сличности у свадбеном обичају Карашевака и румунских Алмажана – доказ о карашевско-алмашком суживоту у прошлости*, у коме се детаљном анализом обреда и свадбене терминологије закључује да су сличности резултат суживота у средњем веку, али и асимилације Карашевака од стране Алмажана.

Из области опште и националне историје саопштена су два реферата.

Калин Тимок (Темишвар), у раду о менталитету римског императора Галеријуса и политичкој мисли позног четвртог века у Римском царству (*The Mentality of Roman Emperor Galerius and the Political Thinking in the Late 4-th Century of the Roman Empire*), детаљно се бавио личношћу римског императора Галерија, пореклом са Дунавског лимеса, који је остао запамћен, између осталог, и по томе што је пред смрт издао указ о толеранцији према хришћанима, као и по томе што је саградио Ромулијану.

О историји Срба у Румунији (*Српско племство из Баната у другом православним земљама*) говорио је др Саша Јашин, јереј (Темишвар), осветливши судбину потомака српских племићких породица, који су, успостављањем родбинских веза, живели у другим православним срединама ван Баната (Влашка, Молдавија, Русија), што је омогућило чување њиховог социјалног положаја и утицаја.

Књижевно-историјском проблематиком бавио се Стеван Бугарски (Темишвар), који је сагледао разноврсно књижевно стваралаштво Срба са простора Баната и Поморишја, учесника у Првом светском рату (Слободан Костић, Радивој Фенлачки, Андрија Особин, Жива Попов, Јоца Огњанов и др.), у реферату под насловом *Светски рат 1914–1918 у књижевности Срба у Румунији*.

Љубомир Степанов (Темишвар) подсетио је у свом раду *О првом српско-румунском речнику кетфељског проте Милана Николића* на почетке српско-румунске лексикографије. Први српско-румунски речник урађен је аматерски, за потребе рада у приватној гимназији у Кетфељу 1935. године, а сачинио га је прота Милан Николић.

Већина реферата изложених на Скупу обрађивала је различита питања у вези са народним говорима из пограничних области.

Саша Митровић (Темишвар) припремио је реферат о антропонимији у области Ђердапске клисуре (*Разматрање српске антропонимије у области Ђердапске клисуре*), у коме се, на основу списка властитих имена добијеног из црквених књига из српске православне цркве у селу Мачевићи, анализира етимолошка, фонетска и морфолошка структура властитих имена, страни утицаји у антропонимији, као и односи антропонимије и топонимије.

Проф. Радивоје Младеновић (Крагујевац) у истоименом реферату, бавио се дативом у говорима метохијско-косовско-северношарпланинског ареала, у коме је, између осталог, скренуо пажњу на чување флексивног датива у значењу намене и посесије у овим областима, иначе захваћеним аналитизмом, као и на старије и новије флективне облике датива множине.

Бојана Вељовић (Крагујевац) говорила је о временској употреби императива у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице, који се користи за поновљене радње, вршене у прошлости по навици, по неком устаљеном реду. Издвојени су синтаксичко-семантички типови овакве употребе императива, стилистички и прагматички услови појаве, као и веза такве употребе са конфесионалном припадношћу говорника.

Издагање Татјане Трајковић (Ниш) под насловом *Изофоне и изоморфе на југу Србије*, скренуло је пажњу на говор Прешева у пограничном подручју Србије према Македонији, где се јавља већи број фонетских и морфолошких изоглоса, што се може уочити компаративним проучавањем овога говора и суседних говора Пчиње и Куманова.

Бранимир Станковић (Ниш) у реферату *Имперфекат и перфекат у дијалектима српског и у македонском језику* анализирао је граматикализацију употребе ова два времена у шумадијско-војвођанском и призренско-тимочком дијалекту српског језика, као и у македонском језику у зависности од евиденцијалности. Имперфекат се везује за го-

ворење о догађајима којима је говорник присуствовао, а перфекат за догађаје за које се чуло или сазнало из других извора.

Рад Маје Вукић (Ниш) – *Синтакса у монографијама из области дијалектологије српског језика* – указао је на слабију обрађеност синтаксичког нивоа, нарочито синтаксе сложене реченице, у дијалектолошким монографијама, са посебним освртом на студије о периферним говорима.

Историјом језика бавила су се излагања Надежде Јовић, Ирене Цветковић Теофиловић, Јелене Стошић и Јање Димитријевић.

Надежда Јовић (Ниш) и Ирена Цветковић Теофиловић (Ниш) обрадиле су различите језичке слојеве путописа *Поклоњеније гробу Господњу*, који је 1734. године сачинио Банаћанин Андреј Петковић. Ирена Цветковић Теофиловић је у реферату *О лексици у путопису Андреја Петковића из 1734. године* посебно истакла употребу турцизама, док је Надежда Јовић анализирао морфолошке одлике рукописа, српскословенске и српске народне, чији удео варира у различитим деловима текста у зависности од тематике.

За простор Баната везан је и рад Јелене Стошић (Ниш) *Славенизми у Банатском алманаху*, првом часопису који је излазио у Темишвару на српском језку под уредништвом Димитрија Тирола. За ову прилику обрађена су годишта 1827. и 1828.

Реферат Јање Димитријевић (Темишвар) *Елементи народног језика у преписци Вука Караџића (1826 –1828)* описао је графију и ортографију дела Вукове преписке са циљем да се још боље упозна његова азбучна реформа, први пут представљена у *Рјечнику* из 1818.

Говором младих са различитих аспеката, а уз уважавање мултикултуралности бавила су се четири рада.

Проф. Јордана Марковић (Ниш) говорила је о *Мултикултуралности у жаргонизмима* на материјалу говора младих из Србије и Бугарске објављеном у речницима жаргонизама и закључила да су путеви уласка појединих жаргонизама из енглеског у оба језика исти, док су разлике одраз друштвено-историјских околности.

Проф. Марина Јањић (Ниш) припремила је реферат под насловом *Језик компјутера у говору ученика – методички аспекти*, у коме је указала на све већи број англицизама у говору младих, подстакнут употребом информационих технологија и глобализацијом. Сматра да се на говор младих, пре свега ученика, може утицати кроз наставу српског језика и књижевности, тиме што ће се они мотивисати да се служе српским стандардом.

Реферат Иване Митић, Марије Стефановић и Бранимира Станковића (Ниш) – *Синтакса и семантика српског језика као Л2 у мултиетничком окружењу* – тицао се природе грешака које се јављају приликом савладавања српског стандарда код младих Албанаца у Бујановцу. Разматран је социolingвистички и лингвистички аспект учења српског језика као нематерњег и понуђене су могућности за превазилажење тешкоћа.

Излагање Тамаре Ђирић и Марије Синђић (Ниш) под насловом *Истраживање учења „српског језика као завичајног“ између младих*

из дијаспоре и матице бавило се пројектом учења српског језика као завичајног, чији су реализатори били апсолвенти Србистике са Филозофског факултета у Нишу и заинтересовани млади из дијаспоре, који, углавном, нису имали прилику да на други начин уче завичајни језик.

Рад скупа симболично је завршен другог дана посетом манастиру Липовац.

Остаје да реферати изложени на скупу постану доступни широј научној јавности објављивањем у другом броју часописа *Исходишта*, чији се излазак из штампе очекује током 2016. године, а треће окупљање са темом *Материјална и духовна култура Срба у мултиетничким срединама и/или периферним областима* планирано је за октобар 2016. године у Темишвару.

Надежда Д. Јовић

BALKAN SYNTHESSES

Journal for social issues, culture and regional development

Faculty of Philosophy, University of Niš

Vol. II, Number 3

Niš, (2017)

Published by

Faculty of Philosophy

University of Niš

Niš, Ćirila i Metodija 2

Publisher

Natalija Jovanović, full profesor, Dean

Proofreading

Marija Šapić

Journal cover

Darko Jovanović

Page break

Darko Jovanović

Format

16 x 25 cm

Print

SCERO PRINT

Print run

150

www.filfak.ni.ac.rs/balkanske_sinteze

ISSN 2406 - 1190

БАЛКАНСКЕ СИНТЕЗЕ

Часопис за друштвена питања, културу и регионални развој
Филозофског факултета Универзитета у Нишу

Година II, број 3

Ниш, (2017)

Издавач

Филозофски факултет
Универзитета у Нишу
Ниш, Тирила и Методија 2

За издавача

Проф. др Наталија Јовановић, декан

Лектура / коректура

Марија Шапић

Корице

Дарко Јовановић

Прелом

Дарко Јовановић

Формат

16 x 25 cm

Штампа

SCERO PRINT

Тираж

150 примерака

www.filfak.ni.ac.rs/balkanske_sinteze

ISSN 2406 - 1190

Издавачки центар
Филозофског факултета
Универзитета у Нишу

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

3+ 94

БАЛКАНСКЕ синтезе : часопис за друштвена питања, културу и регионални развој =
Balkan synthesis : journal for social issues, culture and regional development / главни и одговорни уредник Љубиша Митровић.
- Год. 2, бр. 3 (2014)- . - Ниш (Ћирила и Методија 2) : Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 2015 - (Ниш : Scero print). - 24cm

Три пута годишње
ISSN 2406-1190 = Балканске синтезе
COBISS.SR-ID 210639116